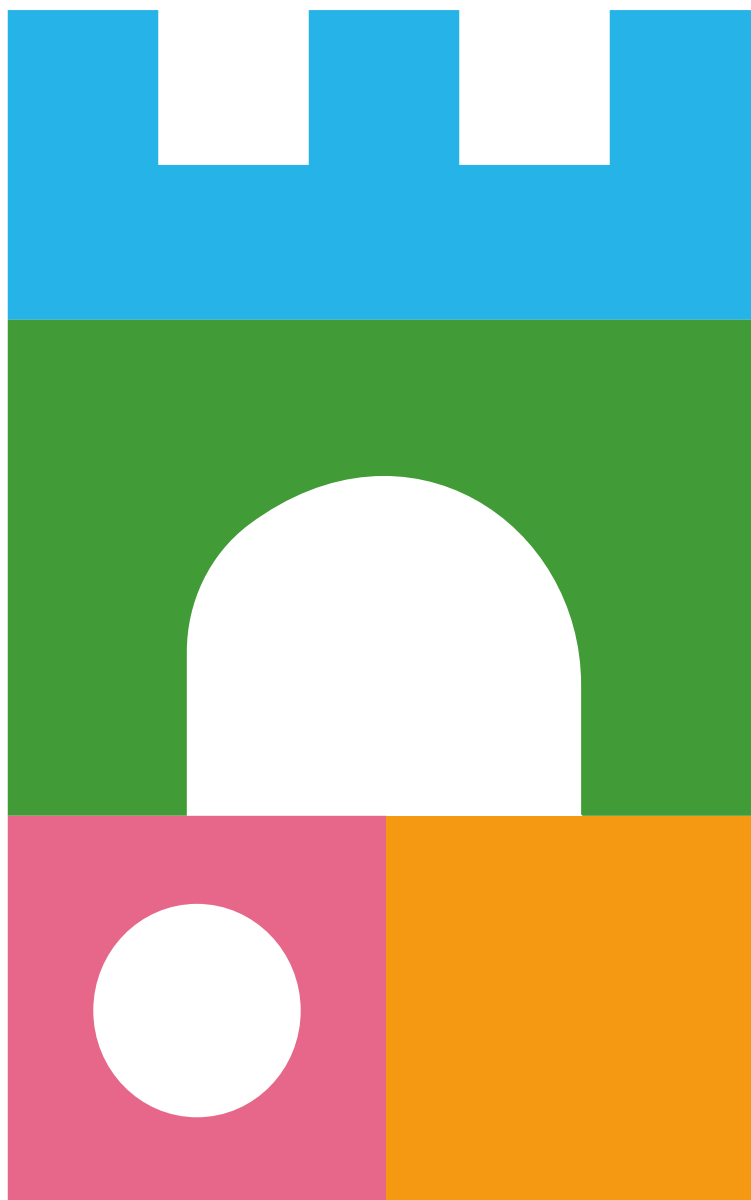

Εμπνευσμένες Ευρωπαϊκές Πρακτικές στην Πρώιμη Παιδική Παρέμβαση (ΠΠΠ)

Τεχνική υποστήριξη για την εφαρμογή μεταρρυθμίσεων που υποστηρίζουν την ανάπτυξη οικογενειοκεντρικών υπηρεσιών Πρώιμης Παρέμβασης στην Ελλάδα

Συμφωνία επιχορήγησης αρ. 101048313

ΔΗΛΩΣΗ ΑΠΟΠΟΙΗΣΗΣ

Οι πληροφορίες και οι απόψεις που περιλαμβάνονται στο παρόν έγγραφο είναι του/των συντάκτη/συντακτών και δεν αντανακλούν αναγκαία την επίσημη άποψη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δεν εγγυάται στην ορθότητα των δεδομένων που περιέχονται στο παρόν έγγραφο. Ούτε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ούτε οποιοδήποτε πρόσωπο που ενεργεί για λογαριασμό της μπορεί να θεωρηθεί υπεύθυνο για τη χρήση των πληροφοριών που περιέχονται σε αυτό.

Αρχικός τίτλος σύμφωνα με το σχέδιο διαχείρισης έργου

Εμπνευσμένες Ευρωπαϊκές Πρακτικές στην ΠΠΠ. Παραδοτέο 4.5 (σύμφωνα με το Πλάνο Εργασίας) με βάση το Πακέτο Εργασίας 4: «Ελληνική Ευαισθητοποιημένη Κοινότητα για την ΠΠΠ».

Αναγνώριση

Απόδοση προέλευσης: Παρακαλούμε να χρησιμοποιείτε την εξής παραπομπή για αυτό το έργο: European Association of Service providers for Persons with Disabilities (EASPD), Βρυξέλλες, 2023.

Copyright: Copyright © EASPD 2023. Με την επιφύλαξη παντός νομίμου δικαιώματος. Δεν επιτρέπεται η αναπαραγωγή, η αποθήκευση ή η εισαγωγή κανενός τμήματος

Συντάκτης

Βασίλης Καλοπίσης, επιμέλεια Irene Bertana

Πίνακας περιεχομένων

Γλωσσάρι βασικών όρων	6
Εισαγωγή	8
Δομή και μεθοδολογική προσέγγιση της έκθεσης	9
Επιλεγμένες καλές πρακτικές	11
1. Κέντρο για Παιδιά με Ειδικές Ανάγκες και Οικογένειες – Βουλγαρία	11
2. Υπηρεσία Πρώιμης Παιδικής Παρέμβασης, Κοινοπραξία Ουκρανικών Φορέων ΠΠΠ - Ουκρανία	13
3. Πρώιμη Αναπτυξιακή Υποστήριξη, Mali Dom Ζάγκρεμπ – Κροατία	15
4. Πρώιμη Παιδική Παρέμβαση/ Συμπεριληπτική Προσχολική Εκπαίδευση (Μοντέλο Τελάβι)	17
5. Έργο «Χέρι με Χέρι» – Γεωργία	18
6. Εθνικό Σύστημα Πρώιμης Παιδικής Παρέμβασης – Πορτογαλία	21
7. Στήριξη της οικογένειας του παιδιού με αναπηρίες – Προσέγγιση Paideia – Ιταλία	23
8. Now & Next – Το παράδειγμα περίπτωσης της Νέας Ζηλανδίας	25
Επιπτώσεις για το ελληνικό πλαίσιο	27
Αποτελεσματικές και συντονισμένες εθνικές πολιτικές	27
Πρακτικές βασισμένες σε επιστημονικά δεδομένα και έρευνες	27
Συμπεριληπτικές πρακτικές/σύνδεση με την κοινότητα	28
Συμπεράσματα	30
Βιβλιογραφία	31
Παράρτημα: Ερωτηματολόγιο για τη συλλογή των εμπνευσμένων πρακτικών	32

Συντομογραφίες

AEPS: Assessment, Evaluation and Programming System for infants and children (Σύστημα Εκτίμησης, Αξιολόγησης και Προγραμματισμού για βρέφη και παιδιά)

ΠΠΠ: Πρώιμη Παιδική Παρέμβαση

EASPD: European Association of Service providers for Persons with Disabilities (Ευρωπαϊκή Ένωση παρόχων υπηρεσιών για άτομα με αναπηρίες)

ΕΕ: Ευρωπαϊκή Ένωση

ΕΠΟΥ: Εξατομικευμένο Πρόγραμμα Οικογενειακής Υποστήριξης

ΜΚΟ: Μη κυβερνητική οργάνωση

RBI: Routines-Based Interventions (Παρεμβάσεις βασισμένες στις ρουτίνες)

ΟΗΕ: Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών

Γλωσσάρι βασικών όρων

AEPS: AEPS σημαίνει Assessment, Evaluation and Programming System for infants and children (Σύστημα Εκτίμησης, Αξιολόγησης και Προγραμματισμού για βρέφη και παιδιά). Πρόκειται για ένα εργαλείο που βασίζεται σε κριτήρια και αναπτύχθηκε για να χρησιμοποιείται από το προσωπικό πρώτης γραμμής (π.χ. επαγγελματίες πρώιμης παρέμβασης στην τάξη, επαγγελματίες κατ' οίκον επισκέψεων) και τους ειδικούς (π.χ. ειδικούς επικοινωνίας, εργοθεραπευτές, φυσιοθεραπευτές και ψυχολόγους) για την εκτίμηση και την αξιολόγηση των δεξιοτήτων και των ικανοτήτων των βρεφών και των μικρών παιδιών που διατρέχουν κίνδυνο αναπηρίας ή έχουν αναπηρίες. Αυτό το ολοκληρωμένο και συνδεδεμένο σύστημα περιλαμβάνει στοιχεία αξιολόγησης, εκπαιδευτικού προγράμματος και οικογενειακής συμμετοχής για την περίοδο από τη γέννηση έως τα έξι έτη.

Στρατηγικές Διαχείρισης Συμπεριφοράς:

Αυτή η προσέγγιση βασίζεται στην εφαρμοσμένη ανάλυση συμπεριφοράς και επικεντρώνεται στους περιβαλλοντικούς παράγοντες που επηρεάζουν τη συμπεριφορά και τις παρεμβάσεις που είναι πιθανότερο να προκαλέσουν αλλαγή συμπεριφοράς (δηλαδή, θετική ενίσχυση, αρνητική ενίσχυση συμπεριφοράς).

EcoMap: Το EcoMap είναι μια δομημένη γραφική αναπαράσταση των πιο σημαντικών σχέσεων του παιδιού και της οικογένειας με άτομα, ομάδες και φορείς καθώς και των δεσμών με το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, συμπεριλαμβανομένης της άτυπης (π.χ. φίλοι, μέλη της διευρυμένης οικογένειας) και της επίσημης (π.χ. πάροχοι προσχολικής φροντίδας και εκπαίδευσης, πάροχοι πρώιμης παρέμβασης) υποστήριξης. Το EcoMap εντοπίζει επίσης τους διαθέσιμους πόρους στην κοινότητα όπου βρίσκεται η οικογένεια.

ΕΠΟΥ: ΕΠΟΥ σημαίνει Εξατομικευμένο Πρόγραμμα Οικογενειακής Υποστήριξης. Το ΕΠΟΥ είναι ένα έγγραφο που αποτελεί την καρδιά της πρώιμης παρέμβασης. Αναπτύσσεται από μια διεπιστημονική ομάδα με βάση τη συνολική πρώιμη παιδική αξιολόγηση, καταγράφοντας τους στόχους της οικογένειας και τα αποτελέσματα για την ίδια την οικογένεια και την ανάπτυξη του παιδιού της. Παραθέτει τις υπηρεσίες πρώιμης παρέμβασης που θα βοηθήσουν καλύτερα στην επίτευξη αυτών των αποτελεσμάτων και περιγράφει πότε, πού και πώς θα παρασχεθούν αυτές οι υπηρεσίες.

Φυσικό περιβάλλον του παιδιού:

Οποιοδήποτε μέρος όπου τα παιδιά διαβιούν, μαθαίνουν και παίζουν. Περιλαμβάνει περιβάλλοντα όπως το σπίτι, ο χώρος φροντίδας τους παιδιού, κάποιο συγγενικό σπίτι, το πάρκο κ.λπ., υλικά που μπορούν να υπάρχουν στο φυσικό περιβάλλον του παιδιού, όπως παιχνίδια, βιβλία, κούνιες, κουτάλια, καρεκλάκι μωρού κ.λπ., πρόσωπα όπως γονείς, αδέρφια, συγγενείς, φίλοι, γείτονες, δάσκαλοι ή οποιοσδήποτε άλλος με τον οποίο το παιδί μπορεί να αλληλεπιδρά, δραστηριότητες που ενσωματώνουν τα ενδιαφέροντα και τις ρουτίνες του παιδιού και της οικογένειας, όπως φαγητό, μπάνιο και ντύσιμο, αναψυχή όπως παιχνίδι, ανάγνωση και συμμετοχή στην κοινότητα, όπως θρησκευτικές παραδόσεις, εορτασμοί, πολιτιστικές πρακτικές, ψώνια και διάφορα μέσα μεταφοράς.

Μέθοδος παιχνιδοθεραπείας: Play therapy is an interpersonal process whereH παιχνιδοθεραπεία είναι μια διαπροσωπική διαδικασία όπου μέσω του παιχνιδιού, ένας εκπαιδευμένος θεραπευτής βοηθά τα παιδιά με συμπεριφορικά και συναισθηματικά προβλήματα και διευκολύνει τα παιδιά στην εκμάθηση δεξιοτήτων, ειδικά όσα δυσκολεύονται να εκφράσουν τα συναισθήματά τους.

Παραπομπή: Γραπτό αίτημα για την παροχή θεραπειών ή/και Πρώιμης Παιδικής Παρέμβασης στο παιδί.

Παρεμβάσεις βασισμένες στις ρουτίνες (RBI): Παρεμβάσεις που επικεντρώνονται σε φυσικές δραστηριότητες στην οικογένεια και στην καθημερινή ζωή του παιδιού.

Συνέντευξη βασισμένη στις ρουτίνες: Πρόκειται για μια ημιδομημένη κλινική συνέντευξη, η οποία διεξάγεται στο πλαίσιο της παρέμβασης βασισμένης σε ρουτίνες και έχει σχεδιαστεί για να βοηθά τις οικογένειες να αποφασίσουν σχετικά με τα αποτελέσματα/ τους στόχους για τα εξατομικευμένα σχέδιά τους, να παρέχει εκτενή και διεξοδική

Εισαγωγή

Η σημασία της πρώιμης παρέμβασης είναι καλά τεκμηριωμένη από επιστημονικά και εμπειρικά δεδομένα, καθώς υπάρχει πληθώρα στοιχείων που υποδηλώνουν ότι τα πρώτα χρόνια είναι τα πιο επιδραστικά στη ζωή των παιδιών. Τα πρώτα έξι χρόνια θέτουν τα θεμέλια της δια βίου ανάπτυξης τους και διαμορφώνουν την υγεία και την ποιότητα ζωής τους.

Το έργο «Technical Support to implement reforms to support the development of family-centred early childhood intervention services in Greece» – (γνωστό επίσης ως ECI Greece) έχει διάρκεια από τον Σεπτέμβριο του 2021 έως τον Ιανουάριο του 2024. Χρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση μέσω του Μέσου Τεχνικής Υποστήριξης και υλοποιείται από την European Association of Service providers for Persons with Disabilities (EASPD) σε συνεργασία με τη Γενική Διεύθυνση Στήριξης Διαρθρωτικών Μεταρρυθμίσεων (ΓΔ Μεταρρυθμίσεων) της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και στηρίζεται στη συνεργασία και την υποστήριξη εθνικών και διεθνών ενδιαφερόμενων φορέων.

Το έργο υποστηρίζει το Ελληνικό Υπουργείο Κοινωνικής Συνοχής και Οικογένειας στην ανάπτυξη μιας μεθοδολογίας που βασίζεται σε έρευνες για τους παρόχους υπηρεσιών για παιδιά με αναπηρία στην Ελλάδα και ενός σχεδίου δράσης για ένα νομοθετικό και οικονομικό πλαίσιο για τις υπηρεσίες οικογενειοκεντρικής Πρώιμης Παιδικής Παρέμβασης (ΠΠΠ) για παιδιά με αναπηρία.

Το έργο το επιτυγχάνει:

1. αναπτύσσοντας μεθοδολογίες εκπαίδευσης για τους Έλληνες παρόχους υπηρεσιών με βάση παραδείγματα ορθών πρακτικών από χώρες της ΕΕ,
2. εφαρμόζοντας πιλοτικά αυτές τις νέες μεθοδολογίες για ένα έτος,
3. δημιουργώντας μια ολοκληρωμένη αναφορά χώρας για την ΠΠΠ στην Ελλάδα,

4. διοργανώνοντας δραστηριότητες ευαισθητοποίησης των δημόσιων αρχών, των υπηρεσιών αξιολόγησης, του ιατρικού προσωπικού και των οικογενειών,
5. αναπτύσσοντας ένα σχέδιο δράσης, με βάση τα ευρήματα από τις άλλες δραστηριότητες, για τη δημιουργία ενός οικογενειοκεντρικού συστήματος ΠΠΠ στην Ελλάδα.

Αυτό το σύνολο εμπνευσμένων πρακτικών στην Πρώιμη Παιδική Παρέμβαση αποτελεί μέρος των πρωτοβουλιών ευαισθητοποίησης του έργου ECI Greece, και έχει ως στόχο να συμβάλει στη δημιουργία μιας Ελληνικής Ευαισθητοποιημένης Κοινότητας για την ΠΠΠ. Η Ευαισθητοποιημένη Κοινότητα αποτελείται από μια κοινότητα πολιτών και επαγγελματιών που γνωρίζουν και υποστηρίζουν την ανάπτυξη της οικογενειοκεντρικής ΠΠΠ στους αντίστοιχους τομείς και τα αντίστοιχα περιβάλλοντα.

Στόχος αυτής της Έκθεσης είναι να αναδείξει εμπνευσμένες πρακτικές γύρω από την Πρώιμη Παιδική Παρέμβαση (ΠΠΠ) από διάφορους παρόχους υπηρεσιών σε όλη την Ευρώπη και από χώρες εκτός της Ελλάδας που υποστηρίζουν τα παιδιά με αναπηρία και τις οικογένειές τους. Ανατρέχοντας σε αυτή την έκθεση, οι σημερινοί και πιθανοί μελλοντικοί πάροχοι ΠΠΠ και οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής θα μάθουν για υπαρκτές περιπτώσεις που μπορούν να καθοδηγήσουν την ανάπτυξη νέων πρακτικών και πολιτικών διευκολύνοντάς τους.

Αυτό θα συμβάλει, μαζί με τις άλλες δραστηριότητες του έργου, στη σταδιακή μετάβαση από ένα αμιγώς ιατροκεντρικό μοντέλο που επικεντρώνεται αποκλειστικά στα μειονεκτήματα του παιδιού και παρέχεται στο αποστειρωμένο περιβάλλον ενός κέντρου, σε ένα ολιστικό σύστημα που τοποθετεί την οικογένεια στο

επίκεντρο της προσοχής. Αυτό το ολιστικό σύστημα ενδυναμώνει τους πρωτοβάθμιους φροντιστές, προσφέρεται κατά προτεραιότητα σε φυσικά περιβάλλοντα και επικεντρώνεται στους λειτουργικούς στόχους και την κοινωνική ένταξη των παιδιών και των

οικογενειών με ανάγκες υποστήριξης. Αυτό, με τη σειρά του, θα οδηγήσει σε μεγαλύτερη συμπερίληψη και προώθηση της ευημερίας των παιδιών με αναπηρίες και με κίνδυνο αναπτυξιακών δυσκολιών.

Δομή και μεθοδολογική προσέγγιση της έκθεσης

Ως βέλτιστη πρακτική στην ΠΠΠ ορίζεται μια παρέμβαση που παράγει βέλτιστα αποτελέσματα ως προς τη μεγιστοποίηση της φυσικής, γνωστικής και κοινωνικής/συναισθηματικής ανάπτυξης του παιδιού, σεβόμενη παράλληλα τη διαφορετικότητα των οικογενειών και των κοινοτήτων. Για τους σκοπούς της παρούσας έκθεσης αναπτύχθηκε μια λίστα ελέγχου, με βάση μια 5βάθμια κλίμακα Likert (0 = το χαμηλότερο έως 5 = το υψηλότερο).

Η επιλογή των βέλτιστων πρακτικών ΠΠΠ βασίστηκε στην αξιολόγηση των ακόλουθων δεικτών:

- **Οικογένεια:** Η πρακτική ΠΠΠ αναγνωρίζει τον κεντρικό ρόλο της οικογένειας στη ζωή του παιδιού. Όλες οι οικογένειες ενθαρρύνονται να συμμετέχουν και να συμβάλλουν στη μάθηση και την ανάπτυξη του παιδιού τους.
- **Συμπερίληψη:** Η πρακτική της ΠΠΠ εστιάζει στη συμπερίληψη και προάγει τη συμμετοχή όλων των παιδιών, ανεξάρτητα από τις ανάγκες τους, σε όλες τις πτυχές της ζωής. Συνεπώς, προάγει τη μάθηση σε φυσικά περιβάλλοντα, όπως οι καθημερινές ρουτίνες στο σπίτι και στην τοπική κοινότητα.
- **Βασισμένη στα αποτελέσματα:** Η πρακτική της ΠΠΠ υιοθετεί επιστημονικά τεκμηριωμένες προσεγγίσεις βάσει αποτελεσμάτων. Οι επαγγελματίες πρώιμης παιδικής παρέμβασης προσφέρουν υπηρεσίες που βασίζονται σε έρευνες και επιστημονική αιτιολόγηση.

- **Διεπιστημονική προσέγγιση:** Η πρακτική της ΠΠΠ περιλαμβάνει καλά καταρτισμένους επαγγελματίες διαφόρων ειδικοτήτων και με διαφορετικό υπόβαθρο, για να καλύπτουν τις διαφορετικές ανάγκες των στοχευόμενων παιδιών και να διασφαλίζουν ποιοτική ομαδική εργασία.
- **Γεωγραφική κατανομή:** Η πρακτική εφαρμόζεται σε ευρωπαϊκή χώρα εκτός Ελλάδας.

Για τον εντοπισμό των ερωτηθέντων, η EASPD δημοσίευσε μια πρόσκληση για υποβολή καλών πρακτικών μέσω της ιστοσελίδας και του ενημερωτικού δελτίου της καθώς και του Φόρουμ των Μελών της για την Πρώιμη Παιδική Παρέμβαση. Η πρόσκληση περιλάμβανε μια αναλυτική ηλεκτρονική έρευνα με συνολικά 16 ερωτήσεις. Στην έρευνα απάντησαν επαγγελματίες που εκπροσωπούν 16 φορείς σε όλη την Ευρώπη. Μετά τη διαδικασία διαλογής, εντοπίστηκαν 7 πρακτικές που πληρούσαν τα κριτήρια επιλογής για να συμπεριληφθούν στην Έκθεση Εμπνευσμένων Πρακτικών. Στην παρούσα Έκθεση περιλαμβάνεται επίσης ένα επιπλέον παράδειγμα περίπτωσης που καθιερώθηκε αρχικά στη Νέα Ζηλανδία και αποτελεί αναγνωρισμένη πρακτική στην Αυστραλία, τη Νέα Ζηλανδία και τον Καναδά. Παρακάτω παρουσιάζεται ένας χάρτης με τη γεωγραφική κατανομή και ένας κατάλογος των βέλτιστων πρακτικών που περιλαμβάνονται.

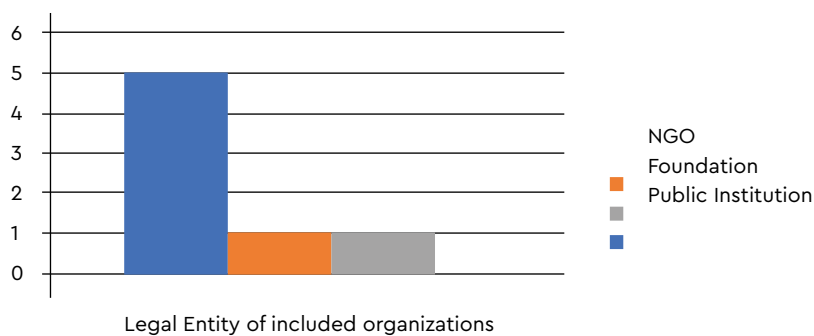
Πίνακας 1: Φορείς που περιλαμβάνονται στην έκθεση Εμπνευσμένες Ευρωπαϊκές Πρακτικές

	Χώρα	Αριθμός επιλεγμένων φορέων
1	Βουλγαρία	1
2	Κροατία	1
3	Γεωργία	2
4	Ιταλία	1
5	Πορτογαλία	1
6	Ουκρανία	1 (κοινοπραξία 4 φορέων)

Εικόνα 1: Χώρες που περιλαμβάνονται στην έκθεση Εμπνευσμένες

Πίνακας 2: Νομική μορφή των φορέων που περιλαμβάνονται στην έκθεση Εμπνευσμένες Ευρωπαϊκές Πρακτικές

Τα βασικά στοιχεία κάθε επιλεγμένης πρακτικής παρουσιάζονται με αλφαβητική σειρά στην επόμενη ενότητα.

Επιλεγμένες καλές πρακτικές

1. Κέντρο για Παιδιά με Ειδικές Ανάγκες και Οικογένειες – Βουλγαρία

Χώρα και πόλη: Βάρνα, Βουλγαρία.

Φορέας: Karin Dom Foundation – ΜΚΟ

Ιστότοπος: <https://karindom.org/en/>

Περιγραφή του φορέα: Το Karin Dom εδρεύει στην πόλη της Βάρνας και στόχος του είναι να απολαμβάνουν τα παιδιά με ανάγκες υποστήριξης μια ικανοποιητική ζωή και να αναπτύσσονται στις οικογένειές τους, ώστε να εντάσσονται επιτυχώς στην κοινωνία. Κάθε χρόνο, εγγράφονται 120 παιδιά στην υπηρεσία ΠΠΠ και 220 παιδιά στις άλλες υπηρεσίες του φορέα. Η υπηρεσία ΠΠΠ του Karin Dom βασίζεται στις τελευταίες επιστημονικά τεκμηριωμένες πρακτικές, συμπεριλαμβανομένης της οικογενειοκεντρικής προσέγγισης και της υποστήριξης στο φυσικό περιβάλλον του παιδιού. Ο φορέας διαθέτει 12 χρόνια εμπειρίας στην παροχή αυτής της υπηρεσίας. Η πρακτική της ΠΠΠ είναι μοναδική στη Βουλγαρία και αποτελεί πρότυπο για τις νέες υπηρεσίες ΠΠΠ που αναπτύσσονται στη χώρα. Παρέχεται εκπαίδευση και εποπτεία σε άλλους παρόχους υπηρεσιών ΠΠΠ, καθώς και συμμετοχή σε ομάδες εμπειρογνομόνων και συνηγορία για την ανάπτυξη ενός εθνικού συστήματος ΠΠΠ. Η υπηρεσία είναι καθιερωμένη και αναγνωρισμένη στην κοινότητα.

Ομάδα στόχου: Παιδιά με αναπτυξιακές καθυστερήσεις και αναπηρίες από 0 έως 7 ετών και 0-3 ετών ειδικά για την υπηρεσία ΠΠΠ.

Μεθοδολογία προς εκμάθηση και εφαρμογή: Διεπιστημονική και οικογενειοκεντρική προσέγγιση. Χρησιμοποιεί παρεμβάσεις βασισμένες

στις ρουτίνες σε φυσικά περιβάλλοντα και συντονίζει τις επίσημες και άτυπες ομάδες υποστήριξης για γονείς. Δραστηριοποιείται επίσης στην παροχή εκπαίδευσης και συνηγορίας. Έχει αναπτύξει διατομεακή συνεργασία με κρατικές/ιδιωτικές υπηρεσίες.

Περιγραφή της πρακτικής: Η υπηρεσία ΠΠΠ εφαρμόζει μια οικογενειοκεντρική προσέγγιση. Οι υπηρεσίες παρέχονται στο σπίτι και οι γονείς συμμετέχουν σε κάθε βήμα της διαδικασίας. Η οικογένεια θέτει¹ τους στόχους στο πρόγραμμα υπηρεσιών σύμφωνα με τις δικές της προτεραιότητες για το παιδί. Διεξάγεται μια συνέντευξη βασισμένη στις ρουτίνες και πραγματοποιούνται δραστηριότητες που περιλαμβάνουν την ενσωμάτωση εμπειριών μάθησης στις καθημερινές ρουτίνες. Επιπλέον, αναπτύσσεται ένα επίσημο και ένα άτυπο δίκτυο υποστήριξης. Οι γονείς είναι αυτοί που υλοποιούν κυρίως το πρόγραμμα. Οι επαγγελματίες ενδυναμώνουν την οικογένεια προτείνοντας στρατηγικές γύρω από τις καθημερινές ρουτίνες στο περιβάλλον όπου λαμβάνουν χώρα. Οι γονείς είναι εκείνοι που τις εφαρμόζουν και υλοποιούν κυρίως την παρέμβαση. Η υπηρεσία ΠΠΠ περιλαμβάνει κατ' οίκον επισκέψεις, ομάδες υποστήριξης γονέων, ατομική συμβουλευτική γονέων, άτυπο δίκτυο γονέων, χώρους παιχνιδιού γονιών-παιδιών, υποστήριξη θηλασμού, βιβλιοθήκη παιχνιδιών και πόρων, πληροφορίες και εκπαιδευτικές δραστηριότητες.

Ομάδα γύρω από το παιδί: λογοθεραπευτής, φυσιοθεραπευτής, εργοθεραπευτής, ψυχολόγος και κοινωνικός λειτουργός. Μπορεί να υπάρχει ένας ή περισσότεροι από τους παραπάνω επαγγελματίες. Η υπηρεσία χρειάζεται επίσης έναν υπεύθυνο

¹ The Routines-Based Interview (RBI) is a semi-structured clinical interview designed to help families decide on outcomes/goals for their individualized plans, to provide a description of child and family functioning, and to establish an immediately positive relationship between the family and the professional.

Find more here: https://eieio.ua.edu/uploads/1/1/0/1/110192129/protocol_for_the_rbi_english.pdf

(θα μπορούσε να είναι από αυτήν την ομάδα ή ξεχωριστή θέση).

Πώς αξιολογούνται η ποιότητα και τα αποτελέσματα της παρέμβασης;

- Καθιέρωση προτύπων ποιότητας,
- Τήρηση ηλεκτρονικού μητρώου,
- Έρευνες ικανοποίησης γονέων,
- Λειτουργική αξιολόγηση.

Δυνατά σημεία και αδυναμίες της πρακτικής:

Δυνατά σημεία	Αδυναμίες
<ul style="list-style-type: none"> • Συνηγορία για την ανάπτυξη ενός εθνικού συστήματος ΠΠΠ. • Ευρύ φάσμα υπηρεσιών που καλύπτουν ποικίλες ανάγκες των παιδιών και των οικογενειών. • Εμπνευσμένες, εξωστρεφείς δράσεις, οι οποίες είναι προσανατολισμένες στην κοινότητα και εστιάζουν στην κατάρτιση, την ένταξη και την ευαισθητοποίηση. • Δραστηριότητες από κοινού με υπηρεσίες από τον τομέα της υγείας και της παιδείας (μαιευτήρια, βρεφονηπιακοί και παιδικοί σταθμοί). • Παροχή εποπτείας και εκπαίδευσης. • Χρήση τυποποιημένων πρωτοκόλλων αξιολόγησης που ακολουθούν μια προσέγγιση βασισμένη στις ρουτίνες.	<ul style="list-style-type: none"> • Υψηλές οικονομικές απαιτήσεις για εξατομικευμένες υπηρεσίες.

Φωτογραφία : Ευγενική προσφορά του Ιδρύματος

Στοιχεία επικοινωνίας:

Magdalena Tsoneva, Διευθύντρια Εκπαίδευσης & Έρευνας, mtsoneva@karindom.org

2. Υπηρεσία Πρώιμης Παιδικής Παρέμβασης, Κοινοπραξία Ουκρανικών Φορέων ΠΠΠ – Ουκρανία

Χώρα και πόλεις: Ουκρανία, Χάρκοβο, Οδησσός, Λβιβ, Ουζχορόντ.

Ιστότοπος: <https://dzherelocentre.org.ua/vsi-poslugy/> <https://ei.kharkov.ua/>

Περιγραφή του φορέα: Το Ινστιτούτο Πρώιμης Παρέμβασης CF (Χάρκοβο), η ΜΚΟ Health Society (Οδησσός), το Κέντρο Κατάρτισης-Αποκατάστασης Dzherelo (Λβιβ), η ΜΚΟ Path of Life (Ουζχορόντ) έχουν συστήσει μια κοινοπραξία που υποστηρίζει περισσότερα από 550 παιδιά και προωθεί την ανάπτυξη του συστήματος ΠΠΠ στην Ουκρανία σύμφωνα με το οικογενειοκεντρικό μοντέλο βασισμένο στις ρουτίνες.

Ομάδα στόχου: Παιδιά από 0 έως 4 ετών με αναπτυξιακές καθυστερήσεις.

Μεθοδολογία προς εκμάθηση και εφαρμογή: Πρόκειται για μια οικογενειοκεντρική, συμπεριληπτική πρακτική, η οποία ακολουθεί ένα μοντέλο βασισμένο στις ρουτίνες.² Περιλαμβάνει τη χρήση πολυμέσων για την εκπαίδευση των γονέων και υποστηρίζει τόσο τους γονείς όσο και τα αδέρφια. Δίνει έμφαση στην ανάπτυξη κοινωνικών δικτύων στην κοινότητα (δηλαδή, EcoMap³) και στην ανάπτυξη προγραμμάτων μετάβασης σε υπηρεσίες/σχολεία. Δραστηριοποιείται επίσης στην παροχή εκπαίδευσης σε επαγγελματίες της ΠΠΠ.

Περιγραφή της πρακτικής: Η υπηρεσία ΠΠΠ βασίζεται σε μια οικογενειοκεντρική προσέγγιση βασισμένη στις ρουτίνες και τις σχέσεις. Πρόκειται για μια ολοκληρωμένη προσέγγιση που παρέχεται σύμφωνα με τον κύκλο πρώιμης παρέμβασης από την αρχική επαφή, την αξιολόγηση και την ανάπτυξη, εφαρμογή και παρακολούθηση του ΕΠΟΥ μέχρι τον σχεδιασμό ενός προγράμματος μετάβασης στις επόμενες υπηρεσίες μετά την ΠΠΠ. Το πρόγραμμα Οικογενειακής

ΠΠΠ βασίζεται στις προτεραιότητες των γονέων στην καθημερινή τους ζωή. Η βασική ιδέα είναι να αυξηθεί η συμμετοχή του παιδιού στην καθημερινή ζωή, να βελτιωθεί η ποιότητα ζωής της οικογένειας, να αυξηθεί η αυτάρκεια των γονέων και να ανευρεθούν πόροι και ευκαιρίες σε συνεργασία μαζί τους. Ο στόχος είναι να μαθαίνουμε μαζί χρησιμοποιώντας τα κοινωνικά δίκτυα στην κοινότητα και να διατηρούμε μακροπρόθεσμη επικοινωνία, καθώς οι οικογένειες μπορούν να παραμένουν στην υπηρεσία για μεγάλο χρονικό διάστημα. Η εποπτεία αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της παροχής υπηρεσιών και της εκπαίδευσης του προσωπικού. Οι μέθοδοι που εφαρμόζονται είναι οι συνεντεύξεις βασισμένες στις ρουτίνες, τα κοινωνικά δίκτυα, η καθοδήγηση, η παρατήρηση, η αξιολόγηση μαζί με τους γονείς, οι μη παρεμβατικές τεχνικές, το ΕΠΟΥ, το υλικό βίντεο και η εκπαίδευση μέσω βίντεο, καθώς και η οργάνωση του φυσικού περιβάλλοντος του παιδιού.

Ομάδα γύρω από το παιδί: Λογοθεραπευτής, φυσιοθεραπευτής, εργοθεραπευτής, ψυχολόγος, γιατρός, κοινωνικός λειτουργός και δάσκαλος ειδικής αγωγής.

Πώς αξιολογούνται η ποιότητα και τα αποτελέσματα της παρέμβασης; Υπάρχουν κριτήρια για την αξιολόγηση της ποιότητας εξυπηρέτησης καθώς και ερωτηματολόγια αξιολόγησης που απευθύνονται στους γονείς.

² <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7697325/>

³ <https://sites.google.com/metro-ecsu.org/mn-eqip/family-centered-practices/ecomap>

Δυνατά σημεία και αδυναμίες της πρακτικής:

Δυνατά σημεία	Αδυναμίες
<ul style="list-style-type: none"> • Συμμετοχική και συμπεριληπτική προσέγγιση. • Έμφαση σε λειτουργικούς και ουσιαστικούς στόχους για το παιδί και την οικογένεια στο πλαίσιο των καθημερινών δραστηριοτήτων. • Ολοκληρωμένη και ολιστική προσέγγιση σύμφωνα με τον πλήρη κύκλο της Πρώιμης Παρέμβασης. • Μια μεγάλη ομάδα επαγγελματιών που εκπαιδεύονται από διεθνείς εμπειρογνώμονες σύμφωνα με τις πιο πρόσφατες, επιστημονικά τεκμηριωμένες μεθοδολογίες.	<ul style="list-style-type: none"> • Απαιτείται πρόσθετη, μακροχρόνια εκπαίδευση των επαγγελματιών ΠΠΠ. • Η ευαισθητοποίηση και η μεταστροφή προς την παροχή οικογενειοκεντρικής ΠΠΠ απαιτεί χρόνο.

Φωτογραφία : Ευγενική προσφορά της Κοινοπραξίας των Ουκρανικών οργανισμών ECI

Στοιχεία επικοινωνίας:

Anna Kukuruzza, Εκτελεστική Διευθύντρια, ankukuruzza62@gmail.com

Oksana Kryvonogona, Επικεφαλής, oksanagood@gmail.com

3. Πρώιμη Αναπτυξιακή Υποστήριξη, Mali Dom Ζάγκρεμπ – Κροατία

Χώρα και πόλη: Κροατία, Ζάγκρεμπ.

Φορέας: Mali Dom – Δημόσιος Φορέας.

Ιστότοπος: www.malidom.hr

Περιγραφή του φορέα: Το Mali Dom παρέχει υπηρεσίες πρώιμης παρέμβασης σε περίπου 60 παιδιά και τις οικογένειές τους κάθε χρόνο στην περιοχή του Ζάγκρεμπ και σε επιπλέον 150 παιδιά σε εθνικό επίπεδο μέσω διεπιστημονικής αξιολόγησης και συμβουλευτικής. Η ομάδα πρώιμης παρέμβασης του Mali Dom συνεργάζεται με οικογένειες και παιδιά, παρέχοντας ολοκληρωμένες, προσβάσιμες και ευέλικτες υπηρεσίες πρώιμης παρέμβασης που υποστηρίζουν τις οικογένειες στην ανατροφή του παιδιού με αναπηρία ή με κίνδυνο αναπτυξιακής καθυστέρησης από τη γέννηση έως την ηλικία των τριών ετών. Στόχος είναι να επιτυγχάνονται τα αναπτυξιακά ορόσημα στα πρώτα χρόνια της ζωής και να παρέχεται υποστήριξη στους γονείς.

Η αποστολή του φορέα περιλαμβάνει τους ακόλουθους στόχους:

- να έχει ένα πρόγραμμα που θα ανταποκρίνεται στις ανάγκες των οικογενειών,
- να έχει την οικογένεια ως συνεργάτη και τίθενται οι στόχοι από κοινού,
- να μοιράζεται γνώσεις μέσω εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων.

Ομάδα στόχου: Παιδιά 0-3 με πολλαπλές αναπηρίες και προβλήματα όρασης

Μεθοδολογία προς εκμάθηση και εφαρμογή: Πρόκειται για μια πρακτική που περιλαμβάνει την οικογένεια και προσφέρει υπηρεσίες, τόσο στο Κέντρο του φορέα όσο και στο σπίτι, προάγοντας την ουσιαστική συμμετοχή σε καθημερινές ρουτίνες με βάση ένα Εξατομικευμένο Πρόγραμμα Οικογενειακής Υποστήριξης⁴ που αναθεωρείται τακτικά. Υπάρχουν βασικά πρόσωπα που προσεγγίζουν και

συντονίζουν το έργο με τις οικογένειες. Παρέχεται επίσης εκπαίδευση ΠΠΠ για εξωτερικούς επαγγελματίες.

Περιγραφή της πρακτικής: Το μοντέλο πρώιμης αναπτυξιακής υποστήριξης του Mali Dom στο Ζάγκρεμπ βασίζεται στα δυνατά σημεία και τους πόρους, ενισχύει την ικανότητα και τη θετική λειτουργία, ενώ οι αποφάσεις λαμβάνονται μαζί με την οικογένεια και όχι για λογαριασμό της οικογένειας. Το μοντέλο παρέχει υπηρεσίες για παιδιά σε φυσικό περιβάλλον και στο Κέντρο. Αυτές οι υπηρεσίες παρέχονται στο σπίτι του παιδιού από έναν θεραπευτή/πάροχο υπηρεσιών που είναι βασικό μέλος της Ομάδας Πρώιμης Παρέμβασης. Η πρακτική των κατ' οίκον υπηρεσιών συνίσταται σε τακτικές επισκέψεις από έναν εμπειρογνώμονα που συνεργάζεται με το παιδί και την οικογένεια σύμφωνα με ένα Εξατομικευμένο Πρόγραμμα Οικογενειακής Υποστήριξης. Το πρόγραμμα αναπτύσσεται γύρω από αποτελέσματα, καθώς και βραχυπρόθεσμους και μακροπρόθεσμους στόχους που ορίζονται από κοινού από όλα τα μέλη της ομάδας και την οικογένεια. Οι στόχοι επαναξιολογούνται κάθε 3 έως 6 μήνες.

Οι πρόσθετες υπηρεσίες που προσφέρονται περιλαμβάνουν:

- Ομάδες υποστήριξης γονέων,
- Συμβουλευτική παιγνιοθεραπεία με αδέρφια,
- Δραστηριότητες στην πισίνα,
- Φυσικοθεραπεία,
- Θεραπεία αισθητηριακής ολοκλήρωσης,
- Μουσικοθεραπεία,
- Κινησιοθεραπεία,
- Λογοθεραπεία,
- Αποκατάσταση όρασης,
- Δονητική-ακουστική θεραπεία
- Βοήθεια για την πρόσβαση σε υπηρεσίες όπως παιδικός σταθμός και κέντρα ημερήσιας φροντίδας παιδιών

Η υπηρεσία παρέχεται σε στενή συνεργασία με την οικογένεια μέσα από

⁴ https://www.earlyed.com.au/wp-content/uploads/2018/04/Have-your-say_poster.pdf

την κοινή αναγνώριση των ικανοτήτων και των δυνατοτήτων του παιδιού. Παρέχονται δραστηριότητες στο κέντρο που δεν θα μπορούσαν να πραγματοποιηθούν στο σπίτι, όταν απαιτείται, από επαγγελματίες άλλων συγκεκριμένων ειδικοτήτων ή υπηρεσιών.

Ομάδα γύρω από το παιδί: Μια διεπιστημονική ομάδα επαγγελματιών, η

οποία περιλαμβάνει ειδικό αποκατάσταση, φυσιοθεραπευτή, κοινωνικό λειτουργό, ψυχολόγο, λογοθεραπευτή, κινησιοθεραπευτή και εργοθεραπευτή.

Πώς αξιολογούνται η ποιότητα και τα αποτελέσματα της παρέμβασης; Έντυπα αξιολόγησης που απευθύνονται στους γονείς.

Δυνατά σημεία και αδυναμίες της πρακτικής:

Δυνατά σημεία	Αδυναμίες
<ul style="list-style-type: none"> • Οι υπηρεσίες βασίζονται στις σχέσεις και τους υπάρχοντες πόρους. • Οι υπηρεσίες αναπτύσσονται με βάση την αξιολόγηση των αναγκών και των προτεραιοτήτων των γονέων. • Προσέγγιση βασισμένη στα δυνατά σημεία. • Πολλές διαφορετικές υπηρεσίες καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα αναγκών των παιδιών και των οικογενειών. • Πολλαπλές πηγές χρηματοδότησης (κρατική χρηματοδότηση, δημοτική χρηματοδότηση, ευρωπαϊκά προγράμματα, διεθνείς οργανισμοί, εκπαιδευτικές δράσεις). 	<ul style="list-style-type: none"> • Αδυναμία κάλυψης των αναγκών όλων των παιδιών και των οικογενειών που αναζητούν υπηρεσίες ΠΠΠ. • Απαιτούνται ενέργειες για την πρόληψη της επαγγελματικής εξουθένωσης των επαγγελματιών της ΠΠΠ.

Φωτογραφία: Ευγενική προσφορά του οργανισμού Mali Dom.

Στοιχεία επικοινωνίας: Tatjana Petrović Sladetić, Διευθύντρια, tatjana@malidom.hr

4. Πρώιμη Παιδική Παρέμβαση/ Συμπεριληπτική Προσχολική Εκπαίδευση (Μοντέλο Τελάβι)

Χώρα και πόλη: Γεωργία, Τελάβι.

Φορέας: Γεωργιανή Ένωση Υπεράσπισης Δημοσίου Συμφέροντος (GPIDA) – ΜΚΟ.

Ιστότοπος: <http://gpida.ge/>

Περιγραφή του φορέα: Το GPIDA είναι ένας ανεξάρτητος μη κερδοσκοπικός φορέας που προωθεί την ανάπτυξη του ανθρώπινου κεφαλαίου, συμμετέχει στην ανάπτυξη της δημοκρατίας και εφαρμόζει καλές πρακτικές. Το GPIDA υποστηρίζει το δικαίωμα όλων των παιδιών σε ασφαλή και υγιή ζωή, πρόσβαση σε υψηλής ποιότητας υπηρεσίες, ανάπτυξη, προστασία και συμμετοχή. Ο φορέας δραστηριοποιείται σε ολόκληρη τη Γεωργία και συμμετέχει σε διεθνή προγράμματα.

Υλοποιεί τις ακόλουθες δραστηριότητες:

- Προάσπιση θεμάτων εκπαίδευσης και δικαιωμάτων του παιδιού για τη βελτίωση των κρατικών υπηρεσιών
- Ανάπτυξη και υλοποίηση υπηρεσιών
- Εκπαιδευτικά και αναπτυξιακά προγράμματα για παιδιά με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες (ΕΕΑ)

Ομάδα στόχου: Παιδιά προσχολικής ηλικίας με αναπτυξιακή καθυστέρηση, παιδιά με κίνδυνο αναπτυξιακής καθυστέρησης, παιδιά με νοητικές και σωματικές αναπηρίες και παιδιά με σοβαρές και βαριές αναπηρίες.

Μεθοδολογία προς εκμάθηση και εφαρμογή: Αυτή η πρακτική εδράζεται σε μια επιστημονικά τεκμηριωμένη προσέγγιση που βασίζεται στη συλλογή ερευνητικών δεδομένων μεγάλης κλίμακας. Χρησιμοποιεί τυποποιημένα πρωτόκολλα αξιολόγησης (π.χ. το Σύστημα Εκτίμησης, Αξιολόγησης

και Προγραμματισμού για βρέφη και παιδιά – AEPS). Η πρακτική εφαρμόζεται σε συνεργασία με τις οικογένειες και σε φυσικά περιβάλλοντα. Έχει επίσης αναπτύξει διατομεακή συνεργασία με κρατικές/ιδιωτικές υπηρεσίες.

Περιγραφή της πρακτικής: Η υπηρεσία Πρώιμης Παρέμβασης/Συμπεριληπτικής Προσχολικής Εκπαίδευσης βασίζεται στις αρχές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και μια πλήρως βιοψυχοκοινωνική προσέγγιση. Η υποστήριξη της ανάπτυξης/διδασκαλίας του παιδιού βασίζεται σε ένα Ατομικό Πρόγραμμα Ανάπτυξης για το παιδί και την οικογένεια. Σε αυτή τη διαδικασία, χρησιμοποιούνται η μέθοδος Παιχνιδιού⁵ και Στρατηγικές Διαχείρισης Συμπεριφοράς⁶. Στην παρέμβαση, τα παιδιά συμμετέχουν σε οικογενειακές δραστηριότητες. Υποστηρίζεται επίσης η ανάπτυξη των γνώσεων και των δεξιοτήτων που είναι απαραίτητες για τους γονείς. Οι γονείς συμμετέχουν στη διαδικασία δημιουργίας και υλοποίησης του Ατομικού Προγράμματος Ανάπτυξης. Οι δικαιούχοι και οι γονείς τους λαμβάνουν την υπηρεσία στο φυσικό τους περιβάλλον.

Αυτή η προσέγγιση ΠΠΠ περιλαμβάνει τα εξής:

- Έγκαιρος εντοπισμός αναγκών – προληπτικός έλεγχος.
- Εάν είναι απαραίτητο, παροχή παραπομπών σε άλλη κατάλληλη υπηρεσία.
- Αξιολόγηση των αναγκών του παιδιού και της οικογένειας (ανάγκες του παιδιού, δεξιότητες των γονέων, περιβάλλον)
- Δημιουργία ενός ατομικού προγράμματος ανάπτυξης για το παιδί και την οικογένεια.
- Συνεργασία με παιδικούς σταθμούς για τον έγκαιρο εντοπισμό παιδιών με ανάγκες υποστήριξης.
- Συνεργασία με παιδικούς σταθμούς

5 Porter et al. (2009).

6 <http://www.intellectualdisability.info/mental-health/articles/behaviour-management>

για την προώθηση της ένταξης των παιδιών με ανάγκες υποστήριξης.

- Ανάπτυξη ενός αποτελεσματικού σχεδίου μετάβασης από το νηπιαγωγείο στο σχολείο και συνεργασία με τα σχολεία.
- Συνεργασία με κέντρα πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας για τον έγκαιρο εντοπισμό παιδιών με ανάγκες υποστήριξης.
- Παρακολούθηση της εξέλιξης των πρώην δικαιούχων.

Ομάδα γύρω από το παιδί: Μια πολυεπιστημονική ομάδα συνεργάζεται με το παιδί και την οικογένεια με μια υπερεπιστημονική προσέγγιση.

Πώς αξιολογούνται η ποιότητα και τα αποτελέσματα της παρέμβασης;

- Χρησιμοποιείται το εργαλείο Assessment, Evaluation and Programming System for infants and children (AEPS) (Σύστημα Εκτίμησης, Αξιολόγησης και Προγραμματισμού για βρέφη και παιδιά)⁷ για την αξιολόγηση των αποτελεσμάτων.
- Ένα έγγραφο διαχείρισης ποιότητας που επιτρέπει τη μέτρηση της ποιότητας των υπηρεσιών (το οποίο αντικατοπτρίζει σημαντικά νομικά πρότυπα: Δικαιώματα, συμμετοχή, ατομικά αποτελέσματα, ανατροφοδότηση, διαθεσιμότητα υπηρεσιών, διαχείριση υπηρεσιών, 96 δείκτες).

Δυνατά σημεία και αδυναμίες της πρακτικής:

Δυνατά σημεία	Αδυναμίες
<ul style="list-style-type: none"> • Επιστημονικά τεκμηριωμένο μοντέλο και τυποποιημένα εργαλεία αξιολόγησης. • Ομάδα επαγγελματιών υψηλής εξειδίκευσης. • Ολοκληρωμένη προσέγγιση που καλύπτει ολόκληρο τον κύκλο παρέμβασης από τον έγκαιρο προληπτικό έλεγχο και την αξιολόγηση έως τη μετάβαση στις επόμενες υπηρεσίες. • Διατομεακή προσέγγιση μέσω μνημονίων συνεργασίας μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων από τους τομείς υγείας, κοινωνικής πρόνοιας και παιδείας. • Προσέγγιση και αξιολόγηση παιδιών εκτός αστικών κέντρων σε μικρά χωριά. • Συνηγορία και άσκηση πίεσης για την ευαισθητοποίηση σχετικά με την ΠΠΠ και κοινές δράσεις για την προώθηση της ανάπτυξης ενός εθνικού συστήματος ΠΠΠ.	<ul style="list-style-type: none"> • Συστημικά ζητήματα (δηλαδή, δυσκολίες που προκύπτουν από τη συνεργασία με διάφορους τομείς) • Έλλειψη ειδικών επαγγελματιών, αποκατάστασης (εργοθεραπευτών, λογοθεραπευτών). • Απουσία αντίστοιχων υπηρεσιών υποστήριξης αισθητηριακής ολοκλήρωσης/παρέμβασης.

Φωτογραφία: Ευγενική προσφορά της Georgian Public Interests Defence Association (GPIDA) – NGO

Στοιχεία επικοινωνίας: Nino Paatashvili, Πρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου/ Παιδίατρος, ειδικός αναπτυξιολόγος, ninopaatashvili@gmail.com

5. Έργο «Χέρι με Χέρι» – Γεωργία

Χώρα: Γεωργία, Γκόρι

Φορέας: Society Biliki – ΜΚΟ

Ιστότοπος: www.biliki.ge

Περιγραφή του φορέα: Η αποστολή της Society Biliki είναι να αυξήσει τις δυνατότητες της κοινότητας των νέων και της κοινωνίας των πολιτών να συμμετέχουν ενεργά και να επηρεάζουν τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων σε επίπεδο τοπικής αυτοδιοίκησης. Ο φορέας λειτουργεί ένα Κέντρο Ανάπτυξης Παιδιών και Νέων όπου υλοποιούνται Προγράμματα Πρώιμης Παιδικής Παρέμβασης και Αποκατάστασης-Ενίσχυσης Ικανοτήτων. Το πρόγραμμα Αποκατάστασης-Ενίσχυσης Ικανοτήτων περιλαμβάνει τη συνεργασία με παιδιά ηλικίας 0-18 ετών για τη βελτίωση των δεξιοτήτων, την αύξηση της αυτονομίας και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής τους. Η Society Biliki παρέχει υπηρεσίες σε 300 παιδιά συνολικά στο πλαίσιο του προγράμματος παιδικής φροντίδας. Ο συνολικός αριθμός των δικαιούχων στο Κέντρο Ανάπτυξης Παιδιών και Νέων είναι 180. Το πρόγραμμα ΠΠΠ υποστηρίζει 150 παιδιά από 0-7 ετών, ενώ το πρόγραμμα Αποκατάστασης/Ενίσχυσης Ικανοτήτων υποστηρίζει 30 παιδιά από 0-8 ετών.

Ομάδα στόχου: Παιδιά με αναπτυξιακές αναπηρίες (0-7).

Μεθοδολογία προς εκμάθηση και εφαρμογή: Ευέλικτες, κατ' οίκον υπηρεσίες, συνεργασία σε περιφερειακό και εθνικό επίπεδο.

Περιγραφή της πρακτικής: Το έργο «Χέρι με Χέρι» αφορά μια προσέγγιση ΠΠΠ που περιλαμβάνει την συνεργασία με παιδιά με αναπτυξιακές καθυστερήσεις και την ενδυνάμωση της οικογένειας. Η παρεχόμενη υποστήριξη προσαρμόζεται ανάλογα με το αναπτυξιακό στάδιο του παιδιού. Η υπηρεσία παρέχει 6 ή 8 επισκέψεις ανά μήνα, όπου οι επαγγελματίες πρώιμης παρέμβασης εργάζονται σε 5 κύριους τομείς: γνωστικές, προσαρμοστικές,

κοινωνικο-επικοινωνιακές, αδρές και λεπτές κινητικές δεξιότητες. Συμμετέχει μια ομάδα ειδικών με διαφορετικά προφίλ, συμπεριλαμβανομένων λογοθεραπευτών, εργοθεραπευτών και φυσιοθεραπευτών, η οποία συνεργάζεται με τα παιδιά και τις οικογένειές τους. Αναπτύσσεται ένα μονοετές ατομικό πρόγραμμα με βάση τις ανάγκες του παιδιού, το οποίο αξιολογείται σε ετήσια βάση.

Ο Δήμος Γκόρι συμβάλλει με συγχρηματοδότηση για την κάλυψη των μισθών ενός εργοθεραπευτή, ενός λογοθεραπευτή και ενός φυσιοθεραπευτή. Αυτοί οι επαγγελματίες προσφέρουν πρόσθετες υπηρεσίες που συνδέονται με τις ατομικές ανάγκες των δικαιούχων και των γονέων τους.

Ομάδα γύρω από το παιδί: Ψυχολόγος, εργοθεραπευτής, λογοθεραπευτής, φυσιοθεραπευτής, δάσκαλος ειδικής αγωγής, ειδικός αποκατάστασης, νευρολόγος, συμπεριφοριστής και ειδικός πρώιμης παρέμβασης.

Πώς αξιολογούνται η ποιότητα και τα αποτελέσματα της παρέμβασης; Για την αξιολόγηση του ατομικού προγράμματος, μετράται το αποτέλεσμα που έχει επιτευχθεί και η ποιότητα έργου του ειδικού. Το πρόγραμμα ΠΠΠ παρακολουθείται από το κράτος και ο φορέας έχει πιστοποιηθεί ως ο καλύτερος πάροχος υπηρεσιών ΠΠΠ στη Γεωργία τον Δεκέμβριο του 2021 από την Κρατική Υπηρεσία Παρακολούθησης.

Εκτός από την εξωτερική παρακολούθηση, υπάρχει ένα εσωτερικό σύστημα παρακολούθησης στον φορέα, όπου δύο επόπτες συνεργάζονται με ειδικούς στη διαχείριση της ποιότητας.

Δυνατά σημεία και αδυναμίες της πρακτικής:

Δυνατά σημεία	Αδυναμίες
<ul style="list-style-type: none"> • Πολυεπιστημονική και διεπιστημονική ομάδα. • Ισχυρή συνεργασία με τις τοπικές αρχές και την κυβέρνηση. • Πιστοποίηση από το κράτος της Γεωργίας και βέλτιστη πρακτική το 2021. • Συνεργασία με τοπικούς και διεθνείς συνασπισμούς. • Πρώτος πάροχος υπηρεσιών ΠΠΠ στην περιοχή Shida Kartli.	<ul style="list-style-type: none"> • Περιορισμένοι πόροι χρηματοδότησης, ανεπαρκής στελέχωση για την κάλυψη των αναγκών των παιδιών και των οικογενειών που αναζητούν υποστήριξη. • Έλλειψη ακριβούς απογραφής των παιδιών που χρήζουν πρώιμης παρέμβασης, δεδομένου του αυξανόμενου αριθμού των δικαιούχων.

Φωτογραφία: Ευγενική προσφορά της Society Biliky – ΜΚΟ

Στοιχεία επικοινωνίας:

Lela Mindiashvili, Διευθύντρια Οργανωσιακής Ανάπτυξης, lelukamindiashvili@gmail.com
Society Biliky, societybiliky@gmail.com

6. Εθνικό Σύστημα Πρώιμης Παιδικής Παρέμβασης – Πορτογαλία

Χώρα: Πορτογαλία

Φορέας: CECD Mira Sintra – ΜΚΟ

Ιστότοπος: www.cecd.pt

Περιγραφή του φορέα: Η αποστολή του CECD Mira Sintra είναι να διασφαλίζει την προστασία των δικαιωμάτων των παιδιών και την ανάπτυξη των ικανοτήτων τους. Για να το επιτύχει, το Mira Sintra έχει ως στόχο να εντοπίζει και να παραπέμπει όλα τα παιδιά που χρειάζονται ΠΠΠ και να παρεμβαίνει ανάλογα με τις ανάγκες του οικογενειακού πλαισίου κάθε παιδιού, ώστε να αποτρέπονται ή να μετριάζονται οι κίνδυνοι αναπτυξιακής καθυστέρησης. Επιπλέον, το Mira Sintra υποστηρίζει τις οικογένειες να έχουν πρόσβαση σε υπηρεσίες και πόρους των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης, υγείας και παιδείας και επιδιώκει τη συμμετοχή της κοινότητας μέσω της δημιουργίας ευέλικτων μηχανισμών κοινωνικής υποστήριξης. Ο φορέας υποστηρίζει άμεσα περίπου 130 παιδιά και έμμεσα 380 παιδιά μέσω της εκπαίδευσης και της υποστήριξης επαγγελματιών.

Ομάδα στόχου: Παιδιά ηλικίας 0–6 ετών.

Μεθοδολογία προς εκμάθηση και εφαρμογή: Μια ολοκληρωμένη, τομεακή και διεπιστημονική υπηρεσία ΠΠΠ που συντονίζεται σε εθνικό επίπεδο. Δημιουργούνται τοπικά δίκτυα υποστήριξης και παρέχεται εκπαίδευση ΠΠΠ.

Περιγραφή της πρακτικής: Το CECD Mira Sintra είναι μέλος της τοπικής Ομάδας ΠΠΠ, η οποία είναι ενταγμένη στο Εθνικό Πορτογαλικό Σύστημα ΠΠΠ. Παρέχει εξειδικευμένες γνώσεις από ψυχολόγους, θεραπευτές, κοινωνικούς λειτουργούς και αναπτυξιολόγους που συνεργάζονται με μια υπερεπιστημονική ομάδα άλλων επαγγελματιών, όπως δάσκαλοι, γιατροί, νοσηλεύτες κ.λπ. Σε συνεργασία μαζί τους, οι υπηρεσίες ΠΠΠ παρέχονται στο φυσικό περιβάλλον των παιδιών (σπίτι, βρεφονηπιακός σταθμός,

παιδικός σταθμός) στη διάρκεια ρουτινών και καθημερινών δραστηριοτήτων, ώστε να προάγεται η συμμετοχή του παιδιού σε μαθησιακές εμπειρίες με βάση τους στόχους έχουν τεθεί από την οικογένεια. Το εθνικό σύστημα αποτελείται από επαγγελματίες από τα υπουργεία Παιδείας, Κοινωνικής Μέριμνας και Υγείας, οι οποίοι συνεργάζονται μεταξύ τους. Η υπερεπιστημονική ομάδα ορίζει έναν συντονιστή περιστατικού (επαγγελματία της ομάδας), ο οποίος ενδυναμώνεται από τους άλλους επαγγελματίες για την καλύτερη υποστήριξη των παιδιών και των οικογενειών. Αυτό επιτυγχάνεται με την ενεργοποίηση τοπικών δικτύων υποστήριξης, οικογενειακεντρικού και παιδοκεντρικού σχεδιασμού καθώς και με την εφαρμογή ενός Εξατομικευμένου Προγράμματος Παρέμβασης.

Ομάδα γύρω από το παιδί: Πολυεπιστημονική ομάδα ειδικευμένων επαγγελματιών της ΠΠΠ.

Πώς αξιολογούνται η ποιότητα και τα αποτελέσματα της παρέμβασης; Το εθνικό σύστημα ΠΠΠ συντάσσει τακτικά έκθεση αξιολόγησης. Το σύστημα προωθεί επίσης την ακαδημαϊκή έρευνα από πανεπιστήμια για την αξιολόγηση των αποτελεσμάτων του συστήματος σε πολλαπλά επίπεδα.

Δυνατά σημεία και αδυναμίες της πρακτικής:

Δυνατά σημεία	Αδυναμίες
<ul style="list-style-type: none"> • Ένα εθνικό συντονισμένο μοντέλο με θεσπισμένα τομεακά δίκτυα που δεν είναι γεωγραφικά οριοθετημένα. • Οι υπηρεσίες που βασίζονται στην κοινότητα διασφαλίζουν τη συνέχεια της υπηρεσίας, η οποία αποτελεί κρίσιμο παράγοντα για την πρόληψη της εγκατάλειψης του προγράμματος. • Διαφάνεια σχετικά με τους πόρους που διατίθενται στο παιδί και την οικογένεια. • Η αλληλεπίδραση με την κοινότητα διευκολύνεται, καθώς οι επαγγελματίες της ΠΠΠ αντιπροσωπεύουν τα τρία συναρμόδια υπουργεία. • ΧΟικονομικά αποδοτική.	<ul style="list-style-type: none"> • Το σύστημα απαιτεί τη συνεργασία μεταξύ τριών διαφορετικών υπουργείων και την πλήρη δέσμευσή τους. Εάν έστω και ένα αποσύρει τη στήριξη του, το σύστημα θα καταρρεύσει. • Οι εξειδικευμένοι επαγγελματίες μπορεί να αισθάνονται κάποια αποδυνάμωση ως προς τη λήψη αποφάσεων (οι οικογένειες έχουν τον τελευταίο λόγο), και έλλειψη ευκαιριών να αναβαθμίσουν το επίπεδο εξειδίκευσής τους (λόγω της ανάγκης για διεπιστημονικές γνώσεις). • Ευάλωτο μοντέλο στις συνεχείς αλλαγές των επαγγελματιών στις τοπικές ομάδες ΠΠΠ.

Στοιχεία επικοινωνίας:

Miguel Pinto Basto de Sousa Valles, Πρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου, miguel.valles@cecd.pt

7. Στήριξη της οικογένειας του παιδιού με αναπηρίες – Προσέγγιση Paideia – Ιταλία

Χώρα: Ιταλία, Τορίνο

Φορέας: Fondazione Paideia – Ίδρυμα

Ιστότοπος:

www.fondazionepaideia.it;

www.centropaideia.org;

www.fattoriasocialepaideia.it

Περιγραφή του φορέα: Το ίδρυμα Fondazione Paideia ιδρύθηκε το 1993 στο Τορίνο και προσφέρει συγκεκριμένη βοήθεια σε παιδιά με αναπηρία και τις οικογένειές τους. Το Ίδρυμα ενθαρρύνει την ανάπτυξη έργων και πρωτοβουλιών ειδικά για οικογένειες που βρίσκονται σε δύσκολη κατάσταση συμμετέχοντας στην ανάπτυξη μιας πιο υπεύθυνης κοινωνίας χωρίς αποκλεισμούς. Το Ίδρυμα υιοθετεί μια συστημική προσέγγιση και αποδίδει μεγάλη αξία στη δικτύωση, η οποία είναι αναγκαία, για να παρακολουθούνται όχι μόνο τα παιδιά, αλλά και όλοι εκείνοι που τους παρέχουν διάφορες μορφές φροντίδας, μέσα από μια προσέγγιση που τοποθετεί την οικογένεια στο επίκεντρο της διαδικασίας. Το ίδρυμα Fondazione Paideia αναπτύσσει έργα που αποσκοπούν στην παροχή άμεσης υποστήριξης σε οικογένειες με παιδιά με αναπηρίες, αλλά και δραστηριότητες κοινωνικοποίησης και αναψυχής, για τη μείωση του κινδύνου κοινωνικού αποκλεισμού. Αναπτύσσει επίσης συγκεκριμένα πολιτιστικά έργα για την προώθηση της κοινωνικής ένταξης. Το Ίδρυμα έχει υποστηρίξει πάνω από 3500 οικογένειες στην περίοδο σχεδόν τριάντα ετών που δραστηριοποιείται.

Ομάδα στόχου: Παιδιά με αναπηρία (0-16), οικογένειες με παιδιά με αναπηρία.

Μεθοδολογία προς εκμάθηση και εφαρμογή: Διεπιστημονική και συστημική προσέγγιση, υποστήριξη σε όλα τα μέλη της οικογένειας (δηλαδή, συμπεριλαμβανομένων αδελφών και παππούδων). Οι προσφερόμενες υπηρεσίες (ένταξη αθλητικών, ψυχαγωγικών και εκπαιδευτικών,

πολυαισθητηριακών δραστηριοτήτων) παρέχονται στο κέντρο του φορέα.

Περιγραφή της πρακτικής: Το ίδρυμα Fondazione Paideia παρέχει τις υπηρεσίες τους στο Κέντρο Paideia, μια εγκατάσταση περίπου 3000 τετραγωνικών μέτρων. Πρόκειται για έναν χώρο κατάλληλο για όλους, προσβάσιμο και αφιερωμένο σε όλη την οικογένεια. Αυτός ο προσβάσιμος χώρος με έμφαση στη συμπερίληψη περιλαμβάνει καφετέρια, πισίνα, παιδική χαρά, έναν πολυαισθητηριακό κήπο, χώρο για πάρτι και εκδηλώσεις και μια βιβλιοθήκη. Από το 2019 ένας νέος χώρος, η Κοινωνική Φάρμα Paideia, υποδέχεται όλες τις οικογένειες, ιδιαίτερα τις οικογένειες με παιδιά με αναπηρίες, να βιώσουν εκπαιδευτικές και ψυχαγωγικές δραστηριότητες σε επαφή με τη φύση.

Το ίδρυμα Fondazione Paideia προσφέρει, με μια συμπεριληπτική προοπτική, οικογενειοκεντρική φροντίδα, αθλητικές δραστηριότητες, μαθήματα και εργαστήρια σχεδιασμένα για όλους, παιδιά, ενήλικες και οικογένειες, και ευκαιρίες κατάρτισης για εκπαιδευτικούς και εργαζόμενους στον τομέα της κοινωνικής υγείας.

Οι υπηρεσίες περιλαμβάνουν επίσης:

- Μαθήματα αποκατάστασης (λογοθεραπεία, ψυχοκινητική θεραπεία, ψυχοεκπαιδευτικές παρεμβάσεις).
- Κοινωνική και ψυχολογική συμβουλευτική.
- Οικονομική στήριξη προς τις οικογένειες.
- Στοχευμένη υποστήριξη προς τα αδέρφια («Δίνοντας φωνή στα αδέρφια»).
- Υποστήριξη και εκπαίδευση για άλλα μέλη της οικογένειας (συμπεριλαμβανομένων των παππούδων).
- Εκπαίδευση επαγγελματιών για τη διευκόλυνση ομάδων υποστήριξης/ παρεμβάσεων για αδέρφια.
- Προγράμματα διακοπών και κοινωνικοποίησης, αθλητικές και ψυχαγωγικές δραστηριότητες.
- Κοινωνική φάρμα και πολυαισθητηριακή παιδική χαρά.

- Υποδοχή και εκπαίδευση εθελοντών.
- Έρευνα και καινοτομία, ανάπτυξη λειτουργικών στρατηγικών για την κατασκευή συμπεριληπτικών και μαθησιακών πλαισίων.

Ομάδα γύρω από το παιδί: Μια πολυεπιστημονική ομάδα επαγγελματιών, συμπεριλαμβανομένων ψυχολόγων, ψυχοκινητικών θεραπευτών,

λογοθεραπευτών, κοινωνικών λειτουργών, μουσικοθεραπευτών και εργοθεραπευτών.

Πώς αξιολογούνται η ποιότητα και τα αποτελέσματα της παρέμβασης;

- Αξιολόγηση των υπηρεσιών από τις οικογένειες,
- Πολυδιάστατο σύστημα αξιολόγησης.

Δυνατά σημεία και αδυναμίες της πρακτικής:

Δυνατά σημεία	Αδυναμίες
<ul style="list-style-type: none"> • Έντονος προσανατολισμός στην κοινότητα, στη συμπερίληψη και τη δημιουργία κοινωνικών δικτύων αμοιβαίων σχέσεων υποστήριξης και αλληλεγγύης. • Στοχευμένη υποστήριξη σε όλα τα μέλη της οικογένειας. • Οικολογική και οικογενειοκεντρική προσέγγιση φροντίδας. • Δικτύωση με άλλες υπηρεσίες της τοπικής κοινότητας. 	<ul style="list-style-type: none"> • Περιορισμένη υποστήριξη στο φυσικό περιβάλλον του παιδιού. Ωστόσο, είναι μια εμπνευσμένη πρακτική με σημαντικές προτάσεις σχετικά με τη συμπερίληψη της οικογένειας και τη συμμετοχή της κοινότητας. • Περιορισμένοι οικονομικοί πόροι.

Φωτογραφία: Ευγενική προσφορά της Fondazione Paideia

Στοιχεία επικοινωνίας:

Alice Zullo, Διευθύντρια Προγραμματισμού, alice.zullo@fondazionepaideia.it

8. Now & Next – Το παράδειγμα περίπτωσης της Νέας Ζηλανδίας

Φορέας: Plumtree Learning

Ιστότοπος: tinyurl.com/easpd-case-study

Περιγραφή του φορέα: Το Plumtree Learning είναι ένας φορέας που ιδρύθηκε και διευθύνεται από γονείς που ανατρέφουν παιδιά με ανάγκες υποστήριξης. Η αποστολή του φορέα είναι να ενισχύει τις ικανότητες της οικογένειας μέσω της συμμετοχής.

Αυτό επιτυγχάνεται μέσα από μια σειρά επιστημονικά τεκμηριωμένων προγραμμάτων για ομάδες ομοτίμων (διαζώσης ή μέσω ζουμ), όπου οι γονείς και οι φροντιστές μαθαίνουν:

- Να διατυπώνουν και να επιτυγχάνουν εμπνευσμένους στόχους για τα παιδιά τους.
- Να δημιουργούν νέες θετικές συνεργασίες με επαγγελματίες.
- Να αξιοποιούν βελτιστοποιούν τα άτομα δίκτυά τους.

Ομάδα στόχου: Οικογένειες μικρών παιδιών που παρουσιάζουν αναπτυξιακές καθυστερήσεις ή αναπηρίες.

Μεθοδολογία προς εκμάθηση και εφαρμογή: Πρόκειται για μια οικογενειακή και συμπεριληπτική πρακτική που έχει τις ρίζες της στην Systems-Informed Positive Psychology (SIPP) (Θετική Ψυχολογία βασισμένη στη Συστημική προσέγγιση), όπου οι οικογένειες θεωρούνται ως οι κατ' εξοχήν ειδικοί και εκπαιδεύονται ως ισότιμοι εργαζόμενοι και υποστηρικτές. Υπεύθυνοι για το έργο είναι ισότιμα όλοι οι συμμετέχοντες, γεγονός που διασφαλίζει ότι προσέγγιση είναι συμπεριληπτική, επικεντρώνεται στις καθημερινές ανάγκες και ρουτίνες του παιδιού και της οικογένειας και χρησιμοποιεί όλους τους διαθέσιμους πόρους. Μια ερευνητική κοινοπραξία 7 Πανεπιστημίων διαχειρίζεται ένα ολοκληρωμένο ερευνητικό πρόγραμμα για την υποβολή αναφορών σχετικά με τον αντίκτυπο των προγραμμάτων στην ενδυνάμωση, την ελπίδα, την αυτενέργεια και την ευημερία των οικογενειών.

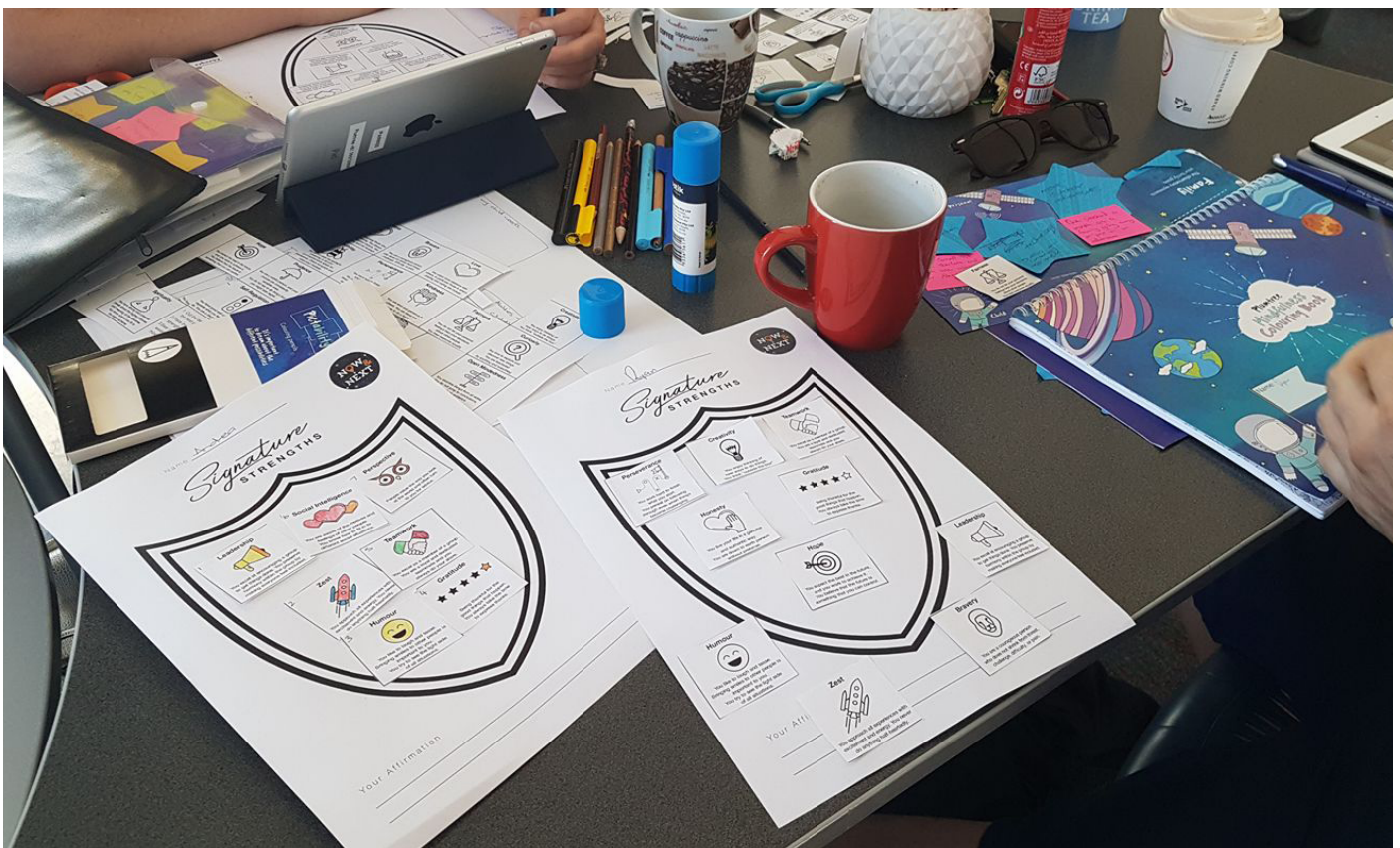
Περιγραφή της πρακτικής: Το Now & Next είναι ένα μοναδικό, ομαδικό πρόγραμμα που έχει ως στόχο να ενισχύσει τις ικανότητες της οικογένειας μέσω της συμμετοχής. Αυτό προκύπτει από την υλοποίηση μιας σειράς επιστημονικά τεκμηριωμένων προγραμμάτων με ταυτόχρονη έρευνα, αποδεικνύοντας πώς αυξάνουν την ενδυνάμωση, την ελπίδα, την αυτενέργεια και την ευημερία των οικογενειών. Τα τελευταία χρόνια, το πρόγραμμα αυτό έχει εξελιχθεί σε ακρογωνιαίο λίθο των υπηρεσιών πρώιμης παιδικής παρέμβασης (ΠΠΠ) για τους παρόχους ΠΠΠ που βρίσκονται στην Αυστραλία, τη Νέα Ζηλανδία και τον Καναδά. Το Now & Next είναι το πρώτο πρόγραμμα «από οικογένειες για οικογένειες» αυτού του είδους που προσφέρεται παγκοσμίως. Από την έναρξη του το 2015, έχουν συμμετάσχει στο πρόγραμμα περισσότερες από 4500 οικογένειες και επαγγελματίες. Τα στοιχεία του προγράμματος στοχεύουν στην προώθηση των στόχων και της ευημερίας των παιδιών και των οικογενειών μέσω της συμμετοχής της οικογένειας. Με διαδραστική ομαδική εργασία, το πρόγραμμα υποστηρίζει τις οικογένειες να οραματίζονται, να σχεδιάζουν, να θέτουν στόχους και να μετατρέπουν τους στόχους σε πράξεις στο πλαίσιο ενός περιβάλλοντος υπεύθυνοι για το οποίο είναι ισότιμα όλοι οι συμμετέχοντες. Ο στόχος είναι να υπάρξει αντίκτυπος σε ολόκληρο το σύστημα, εντοπίζοντας και ενισχύοντας τα σημεία που μπορούν να αξιοποιηθούν, για να επηρεάσουν αυτή τη βιώσιμη αλλαγή.

Ομάδα γύρω από το παιδί: Η οικογένεια ως οι πρωταρχικοί ειδικοί και επαγγελματίες.

Δυνατά σημεία και αδυναμίες της πρακτικής:

Δυνατά σημεία	Αδυναμίες
<ul style="list-style-type: none"> • Υπηρεσίες καθοδηγούμενες ισότιμα από όλους τους συμμετέχοντες, αρχηγοί οικογενειών ως ισότιμοι εργαζόμενοι. • Συνηγορία. • Ομάδες υποστήριξης για οικογένειες, ευέλικτες για όσους βρίσκονται σε απομακρυσμένες περιοχές. • Παροχή κατάρτισης σε παγκόσμιο επίπεδο. • Έρευνα για την τροφοδότηση αλλαγών στο σύστημα. • Επιστημολογική και μεθοδολογική ακεραιότητα, επιστημονικά τεκμηριωμένη έρευνα και έρευνα βάσει αποτελεσμάτων.	<ul style="list-style-type: none"> • Έλλειψη σταθερής χρηματοδότησης.

Φωτογραφία: Ευγενική προσφορά του Plumtree learning

Στοιχεία επικοινωνίας:

Annick Janson, Διευθύντρια Έρευνας & Καινοτομίας: annick@plumtreelearning.com

Επιπτώσεις για το ελληνικό πλαίσιο

Παράλληλα με τη δημιουργία αυτής της έκθεσης, το έργο ECI Greece βρίσκεται στη φάση της σύνταξης του Εθνικού Σχεδίου Δράσης για την ΠΠΠ στην Ελλάδα. Το Σχέδιο δράσης θα αποτελέσει τη βάση για τη σύνταξη ενός νομοθετικού και χρηματοδοτικού πλαισίου για την οικογενειοκεντρική ΠΠΠ. Συνεπώς, πολλά στοιχεία που προκύπτουν από αυτές τις πρακτικές μπορούν να αποτελέσουν έμπνευση για τη διαδικασία και αυτό περιλαμβάνει τα ζητήματα των αποτελεσματικών και συντονισμένων εθνικών πολιτικών, των επιστημονικά τεκμηριωμένων προσεγγίσεων βάσει ερευνών και της σύνδεσης με την κοινότητα.

Αποτελεσματικές και συντονισμένες εθνικές πολιτικές

Η ΠΠΠ εφαρμόζεται στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες, συμπεριλαμβανομένης της Ελλάδας, με ορισμένα καλά παραδείγματα. Ωστόσο, δεν υπάρχει επαρκής κρατική αναγνώριση, κατεύθυνση και συντονισμένη εφαρμογή.

Για την αποτελεσματική εφαρμογή της οικογενειοκεντρικής ΠΠΠ, απαιτείται συντονισμός μεταξύ οικογενειών, υπηρεσιών και της κοινότητας. Ως εκ τούτου, το πρώτο βήμα είναι η δημιουργία ενός νομοθετικού πλαισίου, το οποίο θα πρέπει να ορίζει τα χαρακτηριστικά των υπηρεσιών ΠΠΠ και των παρόχων υπηρεσιών σε εθνικό επίπεδο. Σε αυτό το πλαίσιο, ένας εθνικά συντονισμένος μηχανισμός ΠΠΠ θα ήταν επωφελής για τον καθορισμό, την εφαρμογή και την παρακολούθηση (δηλαδή την αξιολόγηση της ποιότητας) των υπηρεσιών ΠΠΠ στην Ελλάδα και για την κάλυψη περισσότερων παιδιών και οικογενειών με ανάγκες υποστήριξης.

Λαμβάνοντας υπόψη το παράδειγμα του Εθνικού Πορτογαλικού Συστήματος ΠΠΠ όπως παρουσιάζεται μέσω του φορέα CECD Mira Sintra (βλ. πρακτική 6), ένας εθνικά συντονισμένος μηχανισμός διασφαλίζει τη γεωγραφική κατανομή

των διαθέσιμων υπηρεσιών και τη μεταξύ τους δικτύωση. Επιπλέον, ενθαρρύνει τις διατομεακές συνεργασίες, την υποστήριξη των οικογενειών από την τοπική κοινότητα, τη συνέχεια της υποστήριξης/των υπηρεσιών και, ως εκ τούτου, την πρόληψη της εγκατάλειψης του προγράμματος.

Εφαρμόζοντας αυτή την πρακτική στο ελληνικό πλαίσιο, αυτή η κεντρική συντονιστική δομή θα ήταν χρήσιμη για τα εξής:

- a) τη θέσπιση εθνικών κατευθυντήριων γραμμών ΠΠΠ και κριτηρίων αξιολόγησης,
- b) την πιστοποίηση και τη δικτύωση πιστοποιημένων παρόχων ΠΠΠ,
- c) την ανταλλαγή γνώσεων, την ανάπτυξη ικανοτήτων, τη χρηματοδότηση και τη συνεργασία των εμπλεκόμενων μερών της ΠΠΠ,
- d) την παροχή ενός σημείου αναφοράς για οικογένειες, κλινικούς ιατρούς, επαγγελματίες ψυχικής υγείας, φορείς υγειονομικής περίθαλψης και αποκατάστασης,
- e) τη δημιουργία εκστρατειών και υλικού ευαισθητοποίησης για το ευρύτερο κοινό.

Πρακτικές βασισμένες σε επιστημονικά δεδομένα και έρευνες

Όπως προαναφέρθηκε, η ΠΠΠ λειτουργεί με βάση ένα μοντέλο επιστημονικά τεκμηριωμένων πρακτικών.

Αυτό «απλά» σημαίνει τη σύνθεση:

- i) τεκμηριωμένων στοιχείων (δηλαδή, έρευνα με βάση τα αποτελέσματα),
- ii) αξιών/εμπειριών των δικαιούχων (τόσο των παιδιών όσο και των οικογενειών τους),
- iii) της εμπειρίας των επαγγελματιών για την επίτευξη του καλύτερου δυνατού αποτελέσματος.

Μπορεί εύκολα να γίνει κατανοητό ότι το ζήτημα της «αποδεδειγμένης αποτελεσματικότητας της ΠΠΠ» είναι αρκετά σημαντικό σε επίπεδο χάραξης πολιτικής όταν επιχειρείται η καθιέρωση αυτού του μοντέλου σε εθνικό επίπεδο.

Η παρέμβαση βασισμένη σε ρουτίνες (Routines-Based Intervention, RBI) έχει εφαρμοστεί ιδιαίτερα από το Ίδρυμα Karin Dom (πρακτική 1), το Mali Dom – Κροατία (πρακτική 3), τον Φορέα Γεωργιανή Ένωση Υπεράσπισης Δημοσίου Συμφέροντος (πρακτική 4) και την Κοινοπραξία Ουκρανικών Φορέων ΠΠΠ (πρακτική 2). Όλες τους είναι διεπιστημονικές και οικογενειακοκεντρικές προσεγγίσεις βασισμένες στη συλλογή ερευνητικών δεδομένων που χρησιμοποιούν τυποποιημένα πρωτόκολλα αξιολόγησης (δηλαδή ΑΕΡΣ).

Κατά τη μεταφορά του μοντέλου ΠΠΠ στο ελληνικό πλαίσιο, θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στην έρευνα των αποτελεσμάτων της RBI και στην επιστημονικά τεκμηριωμένη προσέγγιση. Η τυποποιημένη αξιολόγηση τόσο σε πρώιμο όσο και σε μεταγενέστερο στάδιο εντοπισμού (αξιολόγηση αναγκών, ερωτηματολόγια, συνεντεύξεις και εθνική τυποποίηση/επικύρωση αυτών), τα πρωτόκολλα διαδικασιών (δηλαδή ο σχεδιασμός της παρέμβασης, η παροχή των υπηρεσιών στο σπίτι/στο σχολείο/στο κέντρο) και η συμμετοχή της οικογένειας (δηλαδή η οικογενειακοκεντρική φροντίδα) είναι όλες κρίσιμες διαδικασίες. Όπως περιγράφεται στις πρακτικές της Γεωργιανής Ένωσης Υπεράσπισης Δημοσίου Συμφέροντος και της Κοινοπραξίας Ουκρανικών Φορέων ΠΠΠ (βλ. πρακτικές 4 και 2), θα πρέπει να αναπτυχθούν αυτές οι διαδικασίες για τη σωστή δόμηση των υπηρεσιών ΠΠΠ και τη δυνατότητα αξιολόγηση των αποτελεσμάτων τους. Επιπλέον, η προοπτική της οικογένειας είναι και πρέπει να παραμένει πάντα ως η κύρια πηγή πληροφόρησης στη διαδικασία τεκμηρίωσης της αποτελεσματικότητας της ΠΠΠ.

Συμπεριληπτικές πρακτικές/ σύνδεση με την κοινότητα

Όπως αναφέρθηκε, μία από τις βασικές πτυχές της ΠΠΠ είναι η συμπεριληπτικότητα και η οικογενειακοκεντρική προσέγγιση. Θα πρέπει να αναγνωρίζεται ο ρόλος της οικογένειας, η οποία θα συμπεριλαμβάνεται

στη μαθησιακή και αναπτυξιακή διαδικασία του παιδιού.

Επιπλέον, οι υπηρεσίες ΠΠΠ θα πρέπει:

- Να προάγουν τη συμμετοχή όλων των παιδιών, ανεξάρτητα από τις ανάγκες τους.
- Να παρέχονται χώρα στο φυσικό περιβάλλον του παιδιού.
- Να είναι οικογενειακοκεντρικές.
- Να βασίζονται στα δυνατά σημεία και να λαμβάνουν υπόψη τους διαθέσιμους πόρους.

Οι περισσότερες πρακτικές ΠΠΠ που περιλαμβάνονται σε αυτήν την έκθεση δίνουν μεγάλη έμφαση στον ρόλο της οικογένειας και στις διασυνδέσεις και τους πόρους της τοπικής κοινότητας, η οποία θεωρείται ως το δίκτυο υποστήριξης γύρω από το παιδί.

Για παράδειγμα, το Ίδρυμα Karin Dom (πρακτική 1) περιλαμβάνει μια σειρά από υπηρεσίες που υπερβαίνουν το «τυπικό» πλαίσιο (δηλαδή, ομάδες υποστήριξης γονέων, άτυπο δίκτυο υποστήριξης γονέων, ομάδες παιχνιδιού γονέων-παιδιών, υποστήριξη θηλασμού, βιβλιοθήκη παιχνιδιών και πόρων, ενημέρωση και εκπαιδευτικές δραστηριότητες). Δίνει περαιτέρω έμφαση στην ανάγκη ύπαρξης κινητών, ευέλικτων υπηρεσιών που παρεμβαίνουν στο φυσικό περιβάλλον των παιδιών και των οικογενειών τους. workers (experts by experience) and advocates.

Το ίδρυμα Fondazione Paideia (πρακτική 7) εκτελεί επίσης ολοκληρωμένο έργο με τη συμμετοχή όλων των μελών της οικογένειας (δηλαδή, συμπεριλαμβανομένων αδελφών και παππούδων), παρόλο που παρέχει υπηρεσίες στο Κέντρο του φορέα.

Το παράδειγμα της Νέας Ζηλανδίας (πρακτική 8) έχει αναπτύξει μια οικογενειακοκεντρική και συμπεριληπτική πρακτική, όπου οι οικογένειες υποστηρίζονται μέσω ομάδων υποστήριξης μεταξύ ομοτίμων, ώστε να είναι ισότιμοι συνεργάτες (ειδικοί βάσει εμπειρίας) και υποστηρικτές.

Ο φορέας Mali Dom (πρακτική 3)

χρησιμοποιεί βασικά πρόσωπα επικοινωνίας για να διευκολύνει τις σχέσεις με την οικογένεια, τις υπηρεσίες και την κοινότητα. Η Κοινοπραξία Ουκρανικών Φορέων ΠΠΠ (πρακτική 2) δίνει έμφαση στη χρήση κοινωνικών δικτύων στην κοινότητα και στη δημιουργία προγραμμάτων μετάβασης σε υπηρεσίες/σχολεία.

Όλες αυτές αποτελούν πολύ αναγκαίες πρακτικές και, με τις απαραίτητες προσαρμογές, μπορούν να προσαρμοστούν στο ελληνικό οικογενειοκεντρικό κοινωνικοπολιτιστικό πλαίσιο. Οι γονείς, και όλα τα μέλη της οικογένειας, πρέπει να ενδυναμώνονται και να είναι σε θέση να συμβάλλουν στην ανάπτυξη του παιδιού τους. Επιπλέον, οι προσεγγίσεις που βασίζονται στην τοπική κοινότητα και τη συμπερίληψη θα μπορούν να προσεγγίσουν και να ενδυναμώσουν περισσότερα παιδιά δημιουργώντας ουσιαστικά και ευρηματικά δίκτυα υποστήριξης. Αυτό σημαίνει στην πράξη ότι οι παρεμβάσεις θα πρέπει να είναι κινητές και όχι απομονωμένες ή σε κλινικό περιβάλλον. Θα πρέπει να λαμβάνουν χώρα στα φυσικά μαθησιακά περιβάλλοντα των παιδιών (σπίτι, βρεφονηπιακό ή παιδικό σταθμό, κοινότητα) όπου προκύπτουν προκλήσεις, δημιουργούνται καθημερινές ρουτίνες, μαθαίνονται συμπεριφορές και αναπτύσσονται δεξιότητες. Η παρατήρηση των καθημερινών ρουτινών και η συνεργασία με όλα τα μέλη της οικογένειας/σημαντικά άλλα πρόσωπα οδηγεί στον εντοπισμό και την ελαχιστοποίηση των υφιστάμενων περιβαλλοντικών προκλήσεων για το παιδί (δηλαδή, τον εντοπισμό των στρεσογόνων παραγόντων και την προσαρμογή στο περιβάλλον) και στην ενδυνάμωση των οικογενειών/σημαντικών άλλων προσώπων (δηλαδή, στρατηγικές διαχείρισης). Σε ένα

τέτοιο υποστηρικτικό περιβάλλον, τα παιδιά μπορούν να αξιοποιήσουν τις δυνατότητές τους.

Οι περισσότερες πρακτικές που επιλέχθηκαν για αυτήν την έκθεση ανέδειξαν ότι οι εξατομικευμένες, κινητές και πολυεπιστημονικές υπηρεσίες ΠΠΠ απαιτούν σημαντικούς οικονομικούς, κοινοτικούς και ανθρώπινους πόρους. Καθίσταται σαφές ότι για την εφαρμογή του μοντέλου ΠΠΠ στην Ελλάδα απαιτούνται επενδύσεις, με κάθε δυνατό τρόπο. Επιπλέον, η υιοθέτηση μιας οικογενειοκεντρικής προσέγγισης ΠΠΠ προϋποθέτει μια επιστημολογική μετάβαση από το ιατροκεντρικό πλαίσιο ειδικού-ασθενή, το οποίο ακολουθείται κυρίως στην Ελλάδα, σε μια βιοψυχοκοινωνική προσέγγιση βασισμένη στις σχέσεις και την τοπική κοινότητα. Χρειάζεται επίσης μια αλλαγή στάσης από την πλευρά των επαγγελματιών, των παρόχων υπηρεσιών και των οικογενειών. Η εκπαίδευση και οι ενημερωτικές εκστρατείες ευαισθητοποίησης που απευθύνονται σε οικογένειες, εμπλεκόμενους, ιδρύματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, παρόχους υπηρεσιών και επαγγελματίες είναι απαραίτητες.

Συμπεράσματα

Σκοπός αυτής της έκθεσης είναι να αναδείξει μια σειρά εμπνευσμένων πρακτικών γύρω από την Πρώιμη Παιδική Παρέμβαση από διάφορους παρόχους υπηρεσιών σε όλη την Ευρώπη και χώρες εκτός της Ελλάδας που υποστηρίζουν τα παιδιά με αναπηρία ή αναπτυξιακές καθυστερήσεις και τις οικογένειές τους.

Υπάρχουν αρκετές εμπνευσμένες πρακτικές υπηρεσιών ΠΠΠ που παρουσιάζονται εδώ από τη Γεωργία, τη Βουλγαρία, την Ιταλία, την Ουκρανία, την Κροατία, την Πορτογαλία και ένα παράδειγμα από τη Νέα Ζηλανδία. Όπως καταδεικνύεται, ένα εθνικά συντονισμένο σύστημα ΠΠΠ είναι αναγκαίο για τον καθορισμό και την παρακολούθηση των υφιστάμενων και μελλοντικών υπηρεσιών, για την ανάπτυξη ικανοτήτων των επαγγελματιών και για την κάλυψη περισσότερων παιδιών και οικογενειών με ανάγκες υποστήριξης.

Τέλος, όλες οι πρακτικές ΠΠΠ τονίζουν την ανάγκη:

- να βασίζονται σε επιστημονικά τεκμηριωμένα και οικογενειοκεντρική προσέγγιση,
- να έχουν διεπιστημονικές και κινητές ομάδες επαγγελματιών που μπορούν να υποστηρίξουν το παιδί και την οικογένεια στο φυσικό περιβάλλον τους,
- να υιοθετούν μια συμπεριληπτική προσέγγιση, η οποία διευκολύνει τις διασυνδέσεις με την κοινότητα και αξιοποιεί όλους τους διαθέσιμους πόρους.

Βιβλιογραφία

Στρατηγική της ΕΕ για τα δικαιώματα του παιδιού, (2021). Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2021

Moore, T.G. (2012). Rethinking early childhood intervention services: Implications for policy and practice. Ομιλία στη μνήμη της Pauline McGregor που παρουσιάστηκε στο 10ο Διετές Εθνικό Συνέδριο Πρώιμης Παιδικής Παρέμβασης της Αυστραλίας και στο 1ο Συνέδριο Πρώιμης Παιδικής Παρέμβασης Ασίας-Ειρηνικού, Περθ, Δυτική Αυστραλία, 9 Αυγούστου.

Porter, L. M., Hernandez Reif, M. & Jessee, P. (2009). Play therapy: a review, *Early Child Development and Care*

Dunst, C. J., Hamby, D., & Trivette, C. M. (2013). Family-professional partnerships and parent and family outcomes. *Journal of Early Intervention*, 35(2),

Guralnick, M. J. (2017). Early childhood intervention: Evolution of a concept. *Journal of Developmental and Behavioral Pediatrics*, 38(9)

McWilliam, R. A. (2010). Family-centered practices in early intervention. *Infants & Young Children*, 23(1)

Παράρτημα: Ερωτηματολόγιο για τη συλλογή των εμπνευσμένων πρακτικών

Γενικές πληροφορίες

Οι ακόλουθες ερωτήσεις επικεντρώνονται σε πληροφορίες σχετικά με τον φορέα και το άτομο που υποβάλλει την αίτηση. Οι ερωτήσεις με αστερίσκο είναι υποχρεωτικές για τους ερωτηθέντες.

Όνομα της πρακτικής:*

Όνομα του αιτούντος φορέα:*

Ιστότοπος:

Ποιο είναι το νομικό καθεστώς / η μορφή της πρακτικής; (π.χ. φιλανθρωπικός οργανισμός, ΜΚΟ, δημόσιος/ ιδιωτικός φορέας): *

Χώρα και πόλη:*

Όνοματεπώνυμο του υπεύθυνου επικοινωνίας:*

Τίτλος/Θέση του υπεύθυνου επικοινωνίας:

E-mail:*

Αριθμός τηλεφώνου:*

Συνεργασία με την EASPD:*

- Πλήρες μέλος EASPD
- Παρατηρητής EASPD
- Συνδεδεμένη ένωση/μέλος μέλους ή παρατηρητή της EASPD. Εάν επιλεγεί αυτή η επιλογή, προσδιορίστε στην κατηγορία «άλλων» παρακάτω.

Περιγράψτε τον στόχο/την αποστολή του φορέα σας:*

Ποια είναι η ομάδα-στόχος σας;*

Πού παρέχετε τις υπηρεσίες σας; (σπίτι, κοινότητα κ.λπ.)

Πόσα παιδιά υποστηρίζει ο φορέας σας;

Πόσα μέλη του προσωπικού απασχολείτε;

Πώς χρηματοδοτείται το έργο/η πρακτική; (π.χ. δωρεές, κρατική χρηματοδότηση, και τα δύο)

Μέθοδος Πρώιμης Παιδικής Παρέμβασης – Πληροφορίες σχετικά με την πρακτική σας

Ποιες υπηρεσίες παρέχονται από το τμήμα ΠΠΠ σας;*

Ποιοι εργαζόμενοι εμπλέκονται; *

Όνομα της πρακτικής*

Περιγράψτε την καλή πρακτική σας και τη μεθοδολογία της. (Περιγράψτε λεπτομερώς)*

Ποιες δράσεις και ποια μεθοδολογία χρησιμοποιείτε για τη συνεργασία και την αλληλεπίδραση με τις οικογένειες; (έως 300 λέξεις).*

Πώς και πότε αξιολογούνται οι ανάγκες των παιδιών;*

Πώς διασφαλίζετε τη συνεργασία με άλλους εμπειρογνώμονες, εμπλεκόμενα μέρη και σχετικούς φορείς;*

Πώς διασφαλίζετε ότι η προσέγγισή σας είναι συμπεριληπτική, επικεντρώνεται στις καθημερινές ανάγκες και ρουτίνες του παιδιού και της οικογένειας και χρησιμοποιεί όλους τους διαθέσιμους πόρους; *

Έχετε συστήματα για την αξιολόγηση της ποιότητας και των αποτελεσμάτων της παρέμβασής σας;*

Ποια θα θεωρούσατε ότι είναι τα δυνατά σημεία και οι αδυναμίες της προσέγγισής σας;*

Πιστεύετε ότι το έργο σας μπορεί να αναπαραχθεί σε άλλα περιβάλλοντα; Εάν ναι, τι θα χρειαζόσασταν για να το αναπαράξετε ή να εκπαιδεύσετε άλλους να το κάνουν;*

Πώς διασφαλίζετε ότι η ομάδα των επαγγελματιών της ΠΠΠ σας είναι καλά εκπαιδευμένη, καλύπτει ένα ευρύ φάσμα ειδικοτήτων και ακολουθεί μια προσέγγιση βασισμένη σε επιστημονικά δεδομένα και αποτελέσματα;*

Υπάρχουν άλλες πληροφορίες που θέλετε να μοιραστείτε μαζί μας;

Με τη χρηματοδότηση
της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Οι πληροφορίες και οι απόψεις που περιλαμβάνονται στο παρόν έγγραφο είναι του/των συντάκτη/συντακτών και δεν αντανακλούν αναγκαία την επίσημη άποψη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δεν εγγυάται στην ορθότητα των δεδομένων που περιέχονται στο παρόν έγγραφο. Ούτε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ούτε οποιοδήποτε πρόσωπο που ενεργεί για λογαριασμό της μπορεί να θεωρηθεί υπεύθυνο για τη χρήση των πληροφοριών που περιέχονται σε αυτό.

Αρχικός τίτλος σύμφωνα με το σχέδιο διαχείρισης έργου: Εμπνευσμένες Ευρωπαϊκές Πρακτικές στην ΠΠΠ. Παραδοτέο 4.5 (σύμφωνα με το Πλάνο Εργασίας) με βάση το Πακέτο Εργασίας 4: «Ελληνική Ευαισθητοποιημένη Κοινότητα για την ΠΠΠ».

Απόδοση προέλευσης: Παρακαλούμε να χρησιμοποιείτε την εξής παραπομπή για αυτό το έργο: European Association of Service providers for Persons with Disabilities (EASPD), Βρυξέλλες, 2024.

Copyright: Copyright © EASPD 2024. Με την επιφύλαξη παντός νομίμου δικαιώματος. Δεν επιτρέπεται η αναπαραγωγή, η αποθήκευση ή η εισαγωγή κανενός τμήματος αυτού του εντύπου σε σύστημα ανάκτησης χωρίς την προηγούμενη άδεια των κατόχων πνευματικών δικαιωμάτων.

Η δράση έχει χρηματοδοτηθεί από την Ευρωπαϊκή Ένωση μέσω του Technical Support Instrument (Μέσου Τεχνικής Υποστήριξης) και υλοποιείται από τον EASPD σε συνεργασία με τη Γενική Διεύθυνση Στήριξης Διαρθρωτικών Μεταρρυθμίσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.